

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет «Запорізька політехніка»

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ №1
до самостійної роботи
з курсу «Економічна теорія»
(Розділ 1 Основи економічної теорії)
для студентів спеціальностей 073 «Менеджмент» (освітня
програма: менеджмент організацій та адміністрування) і 281 «Публічне
управління та адміністрування» (освітня програма: регіональне
управління) факультету економіки та управління
денної форми навчання

2020

Методичні вказівки №1 до самостійної роботи з курсу «Економічна теорія» (Розділ1 Основи економічної теорії) для студентів спеціальностей 073 «Менеджмент»(освітня програма:менеджмент організацій та адміністрування) і 281 «Публічне управління та адміністрування» (освітня програма:регіональне управління) факультету економіки та управління денної форми навчання / Укл.: к.філософ.н., доц. О.В.Чумак, - Запоріжжя: НУ «Запорізька політехніка», 2020р., 78 с.

Укладач: О.В.Чумак, к.філософ.н., доцент

Рецензенти: Т.В.Пуліна, д.е.н., проф.
Н.О. Афендікова, к.е.н., доц.
Т.Б. Кригульська, к.і.н., доц.

Відповідальний
за випуск: О.В. Губарь, к.е.н., доц.

Затверджено:

на засіданні кафедри
«Економічна теорія та підприємництво»

Протокол № 1 від 26.08.2020 р.

Рекомендовано до випуску:
НМК економіко-гуманітарного факультету
Протокол №27 від 27.08 2020 р.

ЗМІСТ

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи.....	4
Плани самостійних робіт.....	6
Тема 1.Економічна теорія як наука.....	6
Тема 2 Власність у системі економічних відносин.....	9
Тема 3 Економічний прогрес суспільства, його критерії та рушійні сили.....	11
Тема 4 Гроші.....	15
Тема 5 Інфляція та заходи боротьби з нею.....	18
Тема 6 Вартість як економічна категорія. Закон вартості.....	21
Тема 7 Структура ринку.....	24
Тема 8 Моделі формування ринкових відносин. Особливості ринкової економіки в Україні.....	27
Тема 9 Інфраструктура ринку.....	30
Тема 10 Монополія в ринковій економіці.....	33
Тема 11 Конкуренція як рушійна сила ринкової економіки.....	37
Тема 12 Ціни і механізми ціноутворення.....	40
Тема 13 Підприємництво у ринковій економіці.....	43
Тема 14 Підприємство у ринковій економіці.....	45
Тема 15 Капітал та його структура	49
Тема 16 Прибуток, його норма і напрями використання.....	53
Тема 17 Особливості підприємництва в агропромисловому комплексі.....	55
Тема 18 Національне виробництво і суспільне відтворення	59
Тема 19 Кредитна система і її роль в економіці.....	61
Тема 20 Податкова система і податкова політика держави.....	63
Тема 21 Соціальний захист населення і соціальна політика держави.....	67
Тема 22 Світовий ринок і міжнародна торгівля.....	68
Тема 23 Міжнародні валютні відносини.....	71
Тема 24 Економіка глобальних проблем.....	73
Перелік рекомендованої літератури.....	77

Методичні рекомендації щодо виконання самостійної роботи

Самостійна робота студентів є однією з найважливіших форм поглибленого вивчення нового матеріалу у вищому навчальному закладі. Вона здійснюється з основних тем навчальної програми курсу і є ефективною формою роботи з навчальною і науковою літературою.

Головна мета самостійної роботи – опанування студентами навчальної дисципліни, забезпечення глибокого і всебічного засвоєння основних проблем курсу, навчання їх елементів творчого застосування отриманих знань на практиці.

Основними завданнями самостійної роботи є:

- закріплення у студентів теоретичних знань з предмету;
- оволодіння ними науковим апаратом, навичками письмового викладання навчального матеріалу;
- залучення їх до науки, наукових досліджень;
- прищеплення їм навичок творчого мислення, вміння самостійного опанування наукових положень курсу;
- формування у них економічного світогляду, здатності пов'язувати загальнотеоретичні положення з вимогами повсякденної практики будівництва соціально-орієнтованої ринкової економіки в країні.

Самостійна робота допомагає студентам закріпити або поповнити знання, отримані на лекціях, консультаціях, краще підготуватися до семінарського заняття. Крім того, творчі самостійні завдання з тем курсу допомагають викладачу визначити рівень підготовки і знань кожного окремого студента.

Під час виконання самостійної роботи студент набуває навички вивчення літератури, економічних законів, логічного мислення, вміння пов'язувати отримані знання з дійсністю.

Для виконання самостійної роботи кожен студент має ознайомитися з запропонованим планом, відповідними розділами підручника, конспектом лекцій, матеріалом періодичних видань. Для засвоєння нових понять і категорій необхідно користуватися довідниковими матеріалами і словниками економічних та іноземних слів.

Незрозумілі питання, думки виписуються, щоб отримати роз'яснення на них під час семінарського заняття або консультації.

Далі складається конспект рекомендованої та знайденої самостійно літератури, даються відповіді на тестові завдання, заповнюються таблиці, вирішуються задачі, готуються реферати.

Конспект – це стисле, послідовне викладення змісту статті, книги, думок автора в їх логічній послідовності з наведенням формулювань

найважливіших положень. Він включає до себе всі форми запису: тези, виписки, схеми, таблиці.

Матеріал може бути викладений у формі складного плану, який би розкривав структуру прочитаної роботи, її розділу, глави, параграфу. Складання плану сприяє глибокому усвідомленню змісту прочитаної роботи.

При складанні конспекту студент має навчитися виділяти проблеми, головні питання, розташовувати їх у логічній послідовності.

Тези – це вже не простий перелік проблем, а стисло сформульовані положення роботи (стверджуючі або заперечуючі) без об'ємного викладення доводів, принципів, суджень автора книги.

Складний конспект – це запис, викладений за декількома джерелами, об'єднаний єдиною темою. Книга, або окрема глава, параграф поділяються на частини і кожна з частин викладається стисло, своїми словами. Зміст сторінки можна викласти в одному абзаці, а зміст глави – на одній-двох сторінках при збереженні логічної послідовності. Записи слід робити чітко, послідовно, зрозуміло.

Конспект, в якому зміст книги викладається словами самого читача, називається вільним конспектом, якщо ж словами автора книги або статті – текстуальним. Вільне конспектування є більш доречним і має ряд переваг, так як воно включає власні думки студента, оцінки, висновки, що виникають в процесі вивчення твору, а також сприяє кращому запам'ятовуванню та засвоєнню змісту на більш тривалій час. Але на практиці частіше зустрічається поєднання одного та іншого прийомів – вільне, стисле викладення змісту перетинається цитуванням.

Складання конспекту сприяє більш глибокому вивченню теми, кращому її осмисленню, розкриває здатність до самостійного викладення думки. Конспектування прочитаного слугує засобом виховання пам'яті.

Типовим, що часто зустрічається, явищем є формальний, поверховий підхід до конспектування, бездумне переписування не тільки рекомендованої літератури, але і чужих конспектів, що призводить до неосмисленої трати часу, втрати можливості творчого розвитку свого мислення.

Результати виконання самостійної роботи перевіряються під час семінарських занять та консультацій.

Плани самостійних робіт

Тема 1. Економічна теорія як наука (2 год.)

1. Етапи розвитку економічної теорії як науки.
2. Основні течії сучасної економічної думки.
3. Українська економічна думка та її внесок в розвиток економічної науки.
4. Економічна теорія як основа економічної політики.

Глосарій економічних термінів

Економічна наука – це сфера розумової діяльності людини, функцією якої є пізнання та систематизація об'єктивних знань про закони і принципи розвитку реальної економічної дійсності.

Економічна теорія – це суспільна наука, яка вивчає закони розвитку економічних систем, діяльність економічних суб'єктів, спрямовану на ефективне господарювання в умовах обмежених ресурсів, з метою задоволення своїх безмежних потреб.

Економічна політика – це цілісна система заходів держави, спрямованих на розвиток національної економіки в інтересах усіх соціальних груп суспільства.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Перше питання присвячене зародженню економічної теорії як науки у людському суспільстві. Для його розкриття необхідно висвітлити основні напрями еволюції економічної теорії, починаючи від перших наукових шкіл, зокрема меркантилістів та фізіократів, через вивчення економічної думки класиків англійської політичної економіки (У.Петті, А.Сміта, Д. Рікардо) та класиків марксизму (К. Маркса, Ф. Енгельса, В.І. Леніна) до основних економічних положень вчення представників історичної школи, інституціоналізму та маржиналізму. При цьому необхідно охарактеризувати історичні умови, в яких формувалися ті чи інші економічні погляди, розкрити центральні ідеї кожної із наукових шкіл, визначити прорахунки та внески у розвиток економічної теорії їх представників.

У другому питанні необхідно засвоїти які сучасні економічні теорії сформувалися з початку ХХ століття (наприклад, кейнсіанство, монетаризм, лібералізм, науковий синтез тощо) і визначити в чому полягає принципова різниця між ними.

Розглядаючи третє питання, слід звернути увагу на особливості розвитку економічної науки в Україні. Називаючи видатних українських економістів, необхідно розкрити їх внесок у світову економічну науку. Особливий наголос слід зробити на внесок в економічну науку найвидатнішого українського економіста М.І. Туган-Барановського.

Розгляд четвертого питання необхідно розпочати з характеристики економічної політики та основних цілей економічного розвитку національного господарства. Далі показати тісний зв'язок який існує між економічною теорією і економічною політикою, та їх взаємовплив одна на одну.

Теми рефератів

1. Особливості меркантилізму в Україні та Росії.
2. Економічна таблиця Ф. Кене та її історичне значення.
3. Порівняльна характеристика теорії вартості в працях А.Сміта та Д.Рікардо.
4. Еволюція класичної політичної економії в першій половині XIX ст.
5. Структура і основні проблеми «Капіталу» - основної економічної праці марксизму.
6. Економічна думка в Україні (XIX-XX ст.)
7. Неокейнсіанство і посткейнсіанство – спільні риси та особливості.
8. Еволюція неокласичних ідей.

Контрольні завдання

1. Складіть таблицю «Основні етапи розвитку економічної теорії» за зразком:

№ п/п	Назва економічної школи	Період існування	Представники школи	Основні ідеї	
				+	-

2. Тести.

2.1 Франсуа Кене, який розглядав виробництво в с/г як єдине джерело багатства, був представником:

- а) фізіократів;
- б) меркантилістів;
- в) класичної школи;
- г) монетаристів.

2.2 У якій країні виникла класична політекономія ?

- а) Франції;
- б) Німеччини;

- в) США;
- г) Англії.

2.3 Томас Ман, який виступав за державний протекціонізм в торгівлі, був представником:

- а) марксистської школи;
- б) класичної школи;
- в) меркантилізму;
- г) фізіократів.

2.4 Хто був автором “Трактату політичної економії” 1615 року і вперше використав термін “політекономія” ?

- а) Уільям Стаффорд;
- б) Франсуа Кене;
- в) Антуан Монкретьєн;
- г) Віктор Мірабо.

2.5 В наведеному нижче переліку вказані погляди економістів різних шкіл на предмет економічної теорії. Назвіть, яка школа якої концепції дотримується?

- а) діяльність, пов’язана із зовнішньою торгівлею та притоком грошей в країну;
- б) вивчення сфери виробництва, в якій створюється багатство;
- в) капіталістичний засіб виробництва та відповідні йому відносини виробництва і обміну;
- г) пошук найбільш ефективних засобів розподілу обмежених ресурсів і раціонального господарювання.

3. Питання для самоперевірки

3.1. Які економічні умови визначили виникнення й становлення економічної теорії як науки?

3.2. Визначте основні етапи розвитку економічної думки.

3.3. Які основні ідеї сповідували меркантилісти і фізіократи?

3.4. Охарактеризуйте позитивні і негативні сторони класичної політичної економії.

3.5. Проаналізуйте, що є найціннішим у марксистській політичної економії і є актуальним для сучасності?

3.6. Розкрийте найважливіші особливості маржиналізму.

3.7. У чому полягає сутність неокласичної економічної теорії?

3.8. Який внесок в розвиток економічної теорії зробили Дж.М.Кейнс і його послідовники?

3.9. Які найпрогресивніші ідеї проголошує інституціоналізм і в чому його схожість з ідеями марксизму?

Література: 1, 4, 5, 6, 9, 10, 13, 18, 19, 20, 24, 27.

Тема 2. Власність у системі економічних відносин (1 год.)

1. Власність як економічна категорія. Правовий та економічний аспект власності. Права власності.
2. Об'єкти і суб'єкти власності.
3. Закон України «Про власність». Форми власності.
4. Проблеми і реформування відносин власності в Україні. Роздержавлення і приватизація.

Глосарій економічних термінів

Власність – це сукупність відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення засобів виробництва та його результатів.

Права власності – це сукупність узаконених державою прав та норм економічних взаємовідносин фізичних і юридичних осіб, які складаються між ними з приводу привласнення й використання об'єктів власності.

Об'єкти власності – це все те, що можна привласнити чи відчужити.

Суб'єкти власності – це персоніфіковані носії відносин власності.

Приватизація – процес передачі або продажу об'єктів державної власності одноосібним або асоційованим приватним власникам.

Роздержавлення – процес обмеження державного втручання в економіку, переведення державних підприємств на комерційні засади господарювання, створення умов для зростання кількості господарюючих суб'єктів.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Перше питання присвячене головній економічній категорії – власності. В ньому необхідно розкрити сутність власності, її економічний та правовий зміст, показати значення власності в житті суспільства і реформуванні економіки. Особливу увагу слід приділити категорії «право власності» та дати характеристику його основним формам (за Оноре). Студенти мають довести, що найціннішою власністю є людський капітал і особливо його інтелектуальні здібності та професійні знання, розкрити три інтелектуальної власності, що визначає сучасна економічна теорія.

У другому питанні необхідно розкрити економічний і правовий зв'язок між суб'єктами і об'єктами власності, відповідно до складових елементів кожного з них.

Розглядаючи друге питання, слід звернути увагу на такі види суб'єктів, як суб'єкт-власник і господарюючий суб'єкт, показати різницю між ними.

В третьому питанні, спираючись на Закон України «Про власність» та інші законодавчі акти, потрібно перелічити форми власності, які існують в нашій державі на даний момент, дати стислу їх характеристику.

Для того, щоб розкрити зміст четвертого питання, виявити проблеми і перспективи розвитку відносин власності в Україні студентам необхідно використати матеріали періодичних видань та Інтернету з використанням конкретних інформаційних даних. Особливу увагу слід сконцентрувати на розкритті змісту, етапів, принципів, завдань, методів роздержавлення і приватизації. Показати шляхи і форми приватизації в іноземних країнах та в Україні, їх наслідки для реформування національної економіки.

Теми рефератів

1. Місце власності в реформуванні економіки.
2. Значення і роль приватної власності в забезпеченні економічної динаміки суспільства.
3. Роль і значення державної власності в ринковій економіці.
4. Багатоманітність форм господарювання в ринковій економіці.
5. Інтелектуальні форми власності.
6. Приватизаційний процес і роздержавлення в Україні. Їх економічні і соціальні результати.

Контрольні завдання

1. Складіть схеми сучасних типів і форм власності (приватної, колективної, суспільної).

2. Тести:

2.1 Власність - це:

- а) відносини між людьми з приводу привласнення речей;
- б) майно;
- в) відношення людей до речей;
- г) приналежність .

2.2 До переліку прав власності не входить даний елемент:

- а) право суверена;
- б) право принципала;
- в) право на безпеку;
- г) право на доход;
- д) право на остаточний характер.

2.3 Що є формою трудової приватної власності ?

- а) приватнокапіталістична;
- б) рабовласницька;

- в) дрібнотоварне господарство;
- г) феодальна.

2.4 До якого аспекту в економічному змісті власності відносяться відносини людей до об'єктів власності?

- а) до матеріально-речовинного;
  - б) до соціально-економічного.
- 2.5 З появою товарного виробництва з'явилася:
- а) державна власність на засоби виробництва;
  - б) колективна власність на засоби виробництва;
  - в) приватна власність на засоби виробництва.

2.6 Який вираз є правильним?

- а) Приватизація - це етап роздержавлення.
- б) Роздержавлення - це етап приватизації.

2.7 У чому полягає сутність роздержавлення економіки?

- а) роздержавлення — це перехід державної власності у приватну;
- б) роздержавлення — це перехід державної власності в різні форми недержавної власності (приватну, акціонерну тощо);
- в) роздержавлення - це позбавлення держави монополії на засоби виробництва.

3. Питання для самоперевірки

3.1 В чому полягає зміст категорії «власність».

3.2 Доведіть, що власність є одночасно економічним і юридичним поняттям. Чим вони різняться між собою.

3.3 Охарактеризуйте об'єкти і суб'єкти власності.

3.4 Скільки існує форм власності і яких в нашій державі за Законом України «Про власність»?

3.5 Чим зумовлена багатоманітність форм власності в сучасних умовах?

3.6 Визначте, які проблеми відносин власності існують в сучасній Україні? Назвіть шляхи їх реформування.

Література: 4, 9, 14, 17, 20, 21, 27, 28.

Тема 3. Економічний прогрес суспільства, його критерії та рушійні сили (2 год.)

1. Зміст економічного прогресу та його критерії.

2. Основні рушійні сили економічного прогресу.

3. Технологічний спосіб виробництва, його основні типи.

4. НТП та його форми.

5. Сутність, риси і суперечності НТР.

6. Ефективність суспільного виробництва, її показники і шляхи підвищення.

Глосарій економічних термінів

Суспільне виробництво – це сукупна організована діяльність людей із перетворення речовин і сил природи з метою створення матеріальних і нематеріальних благ, необхідних для їх існування і розвитку.

Економічна ефективність – досягнення найвищих результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці або зниження сукупних витрат на одиницю продукції.

Соціальна ефективність – це ступінь відповідності результатів виробництва соціальним потребам суспільства, інтересом окремої людини.

Економічний прогрес – закономірний процес зміни способів виробництва життєвих благ, кожен з яких має свої ступені зростання, через підвищення ефективності їх виробництва.

Методичні вказівки та пошукові завдання

В першому питанні необхідно розкрити зміст категорії економічного прогресу, охарактеризувати основні критерії, за допомогою яких, його можна визначити. Особливу увагу слід приділити вищому критерію економічного прогресу. Студенти також мають з'ясувати роль економії часу в житті як окремої людини, так і в житті суспільства, і довести, що економічний прогрес є закономірним, а не випадковим явищем.

Друге питання має бути присвячене основним рушійним силам економічного прогресу, зокрема їх особливостям, видам, ознакам та ступеню впливу. В ньому потрібно назвати основні суперечності суспільного виробництва, розвиток яких суттєво впливає на економічний прогрес та на інші його рушійні сили.

В третьому питанні необхідно дати характеристику технологічному способу виробництва, на конкретних прикладах показати еволюцію основних його типів. Бажано було б визначити зв'язок між різними технологічними способами виробництва і науково - технічним прогресом.

Розкриття змісту НТП, його форм і суперечностей витікає із попереднього питання та вимагає його уточнення. Саме цим проблемам і присвячене четверте питання.

Розглядаючи п'яте питання, студенти мають висвітлити сутність науково-технічної революції, дослідити спільні риси і відмінності між нею та науково-технічним прогресом. Їм також потрібно зазначити негативні риси НТР і розкрити особливості сучасного її розвитку.

Центральним питанням теми є ефективність виробництва та його показники. Студенти мають з'ясувати який існує зв'язок між економічною і соціальною ефективністю і визначити за якими показниками вони

вимірюються. Особливу увагу необхідно приділити таким показникам, як продуктивність праці, трудомісткість, фондівіддача і фондомісткість, матеріалівіддача і матеріаломісткість, капіталомісткість. Для закріплення вивченого матеріалу бажано, за допомогою названих вище показників, вирішити запропоновані задачі.

Теми рефератів

1. Поділ і кооперація праці в сучасній економіці.
2. НТП: етапи розвитку, форми.
3. Сучасна науково-технічна революція і її особливості.

Контрольні завдання

1. *Складіть таблицю: «Основні риси НТР».*

2. *Тести*

2.1 Яке з визначень найповніше розкриває зміст категорії "економічна ефективність"?

- а) економічна ефективність - це виробництво, що має найпотужнішу матеріально-технічну базу;
- б) економічна ефективність - це досягнення найкращих результатів при відносно менших витратах живої та уречевленої праці;
- в) економічна ефективність - це процес постійного збільшення виробництва матеріальних благ.

2.2 Економіка є ефективною, якщо в ній досягнуті:

- а) повна зайнятість;
- б) повне використання виробничих ресурсів;
- в) або повна зайнятість, або повне використання виробничих ресурсів;
- г) і повна зайнятість, і повне використання виробничих ресурсів.

2.3 Коли розпочався науково-технічний прогрес:

а) в період існування рабовласницького способу виробництва мав місце певний розквіт науки, що означає початок НТП;

б) наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в період промислової революції почалося швидке зближення наукового і технічного прогресу, що означало виникнення НТП;

в) в останній третині XIX – на початку XX ст. мала місце електротехнічна революція, що започаткувала НТП?

2.4 У чому полягають основні відмінності між НТП і НТР:

- а) категорія «НТП» більш містка, оскільки до неї входить НТР;

б) НТП означає переважно еволюційні зміни в розвитку науки, техніки, інших елементів технологічного способу виробництва і НТР – революційні зміни цих елементів;

в) НТП означає еволюційні зміни господарського механізму?

2.5 Зазначте найточніше й найлаконічніше визначення сутності НТП:

а) це революція в науці і техніці;

б) це революція технологічного способу виробництва;

в) це революція у продуктивних силах?

3. *Робота з понятійним апаратом* (Модель «пароль-відгук»).

Пароль: 1. Ефективність виробництва.

2. Науково-технічний прогрес.

3. Продуктивність праці.

4. Економічний прогрес.

5. Науково-технічна революція.

Відгук: а) поступальний розвиток усієї економічної системи, кожного її елемента;

б) міра ефективності і напруженості праці, яка вимірюється кількістю праці, виробленої за одиницю часу або витратами робочого часу в розрахунку на одиницю виробленої продукції;

в) докорінні зміни у взаємодії людини, природи, а також у системі продуктивних сил і техніко-економічних відносин;

г) зіставлення результату виробництва з витратами праці на його отримання;

д) еволюційний і поступальний розвиток науки і техніки в їх тісній взаємодії, що супроводжується відповідними змінами інших елементів технологічного способу виробництва і використовується для підвищення ефективності суспільного виробництва.

4. *Задачі*

4.1 На машинобудівному підприємстві працює 1000 робітників. Обсяг продукції, що виробляється – 10 млн. гр. од. Вартість основного капіталу – 20 млн. гр. од. Вартість вироблених матеріалів – 6 млн. гр. од. Розрахуйте показники продуктивності живої праці, металомісткості і фондovіддачі. Зробіть висновок про рівень ефективності даного підприємства.

4.2 На основі наведених умовних даних (див. табл.) необхідно розрахувати показники продуктивності і трудомісткості праці, Зробити висновок, на якому підприємстві продуктивність праці вища і чому?

Підприємство	Вартість продукції	Фонд оплати праці
I	9 млн. гр. од.	1 млн. гр. од.
II	4 млн. гр. од.	20 тис. гр. од.

4.3 Підприємство А за рік виробило продукції на 12 млрд. гр. од. Вартість матеріалів для виробництва цієї продукції склала 7 млрд. гр. од. За цей період підприємство Б такої ж продукції виробило на 8 млрд. гр. од. при затратах матеріалів на 3 млрд. гр. од. Необхідно розрахувати показники матеріаломісткості, матеріаловіддачі, а також зробити висновок, на якому з підприємств ефективність виробництва вища і чому?

5. Питання для самоперевірки

5.1 Які існують типи економічного прогресу і в чому відмінність між ними?

5.2 Дайте характеристику основних критеріїв економічного прогресу.

5.3 Назвіть основні параметри, які характеризують рівень розвитку продуктивних сил?

5.4 Розкрийте зміст закону економії часу.

5.5 Що таке ефективність виробництва? Якими показниками вона вимірюється?

5.6 Назвіть основні суперечності суспільного виробництва.

5.7 В яких формах проявляється науково-технічний прогрес?

5.8 Які основні ознаки науково-технічної революції?

5.9 Що таке технологічний спосіб виробництва? Охарактеризуйте еволюцію основних його типів.

Література: 4, 8

Тема 4. Гроші

(1 год.)

1. Історія і концепції виникнення грошей.

2. Сутність і функції грошей.

3. Закони грошового обігу.

4. Основні типи грошових систем.

5. Грошова реформа.

Глосарій економічних термінів

Гроші – особливий товар, який виконує роль загального еквівалента, виступає посередником в обміні товарів і виражає економічні відносини між людьми з приводу виробництва та обміну товарів; благо, що має найвищий ступінь ліквідності.

Грошова система – сукупність усіх грошових коштів у готівковій і безготівковій формах, які забезпечують реалізацію товарів, послуг та всі нетоварні платежі в народному господарстві.

Грошовий обіг – рух грошей у готівковій і безготівковій формах, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в господарстві.

Методичні вказівки та пошукові завдання

В першому питанні необхідно висвітлити історію виникнення грошей, простежити, як змінювався погляд на їх природу в процесі економічного розвитку.

В другому питанні слід зосередити увагу на розкритті сутності грошей, показати, як з розвитком виробництва і обігу товарів, ринкового господарства в цілому відбувалися кількісні і якісні зміни у функціонуванні грошей, що призвело нині до монетизації золота. Можна розкрити підвалини цього процесу через розгляд функції грошей як загального еквівалента та характеристики різних видів грошей.

Особливої уваги потребують закони грошового обігу, які мають бути підтверджені формулами і закріплені рішенням запропонованих задач. Саме це і є завданням третього питання.

В четвертому питанні потрібно визначити сутність грошової системи, перелічити основні її елементи, охарактеризувати її типи.

Останнє питання дає змогу усвідомити, що проведення грошових реформ завжди є вимушеним заходом і пов'язане із ризиком. Цей спосіб використовується лише тоді, коли інші способи стабілізації грошей себе повністю вичерпали. В ньому необхідно розкрити можливі причини заміни однієї грошової одиниці іншою, дати характеристику різним типам грошових реформ, показати особливості проведення грошової реформи в незалежній Україні.

Теми рефератів

1. Гроші та їх роль в економіці.
2. Особливості товарно-грошових відносин в умовах азійського, античного та феодального способів виробництва.
3. Електронні гроші та форми їх використання.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Виникнення грошей пов'язане:

- а) з вирішенням протиріч бартерного обміну;
- б) з удосконалюванням процесу видобутку золота і карбування монет;
- в) з посиленням ліквідності золота;
- г) з виконанням золотом важливих суспільних функцій.

1.2 Скільки функцій виконують гроші ?

- а) 3;
- в) 7;

- б) 5; г) 9.

1.3 В якій функції виступають гроші при поверненні позики, сплаті податку і страхових платежів?

- а) міра вартості;
б) засіб обігу;
в) засіб нагромадження й утворення скарбів;
г) засіб платежу.

1.4 Виконуючи функцію купівельного засобу і засобу платежу, гроші виступають як :

- а) загальний еквівалент;
б) засоби споживання;
в) грошова форма капіталу.

1.5 Паперові гроші відрізняються від золотих:

- а) за наявністю чи відсутністю власної вартості;
б) за формою обігу в господарстві;
в) тим, що вони замінили золоті гроші;
г) тим, що їх можна накопичувати як скарб, а золото ні.

1.6 Що є визначенням терміну “гроші ” ?

- а) історично визначена, властива товарному виробництву форма економічних зв'язків між товаровиробниками;
б) засіб стихійного обліку кількості і якості суспільної праці товаровиробників;
в) інструмент, за допомогою якого абстрактному змісту вартості додається реальність, конкретність;
г) всі варіанти вірні.

1.7 Грошева система - Цеє:

- а) види державних грошових знаків;
б) форма організації грошового обігу;
в) сума всіх грошей, що перебувають в обігу в національній економіці;
г) сукупність грошей у всіх функціях, які вони виконують.

1.8 Чому функції міри вартості й засобу обігу є двома провідними функціями грошей?

- а) тому що гроші здавна почали виконувати саме ці функції;
б) тому що інші функції є похідним від цих двох функцій;
в) тому що саме за допомогою цих двох функцій гроші обслуговують більшу частину економічного обороту.

2. *Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?*

2.1 Гроші – це абсолютно ліквідний засіб обміну.

2.2 Гроші виконують функції засобу нагромадження, коли вони виступають у якості посередника при обміні товарами.

2.3 Ліквідність товарів обмежена місцевістю, в якій можна реалізувати товар.

2.4 Сучасна емісія паперових грошей пов'язана із золотом.

2.5 Збереження багатства у вигляді грошей призводить до зростання витрат витрачених можливостей.

3. *Задачі.*

3.1 Сума цін товарів, які знаходяться в обігу 240 млн. гр. од., сума цін товарів, проданих в кредит – 10 млн. гр. од., взаємні розрахунки – 50 млн. гр. од., термінові платежі – 20 млн. гр. од. Грошова одиниця здійснює в середньому 20 оборотів на рік. В обігу знаходиться 1 млн. гр. од. Як відреагує на це товарно-грошовий обіг?

3.2 Скільки потрібно мати грошей в обігу за умови, що річний обсяг продажів складає 40 млрд. грн., а гривня обслуговує за рік 5 товарних угод?

4. *Питання для самоперевірки*

4.1 Охарактеризуйте основні теорії виникнення грошей.

4.2 Розкрийте співвідношення основних функцій грошей.

4.3 Назвіть і охарактеризуйте відомі вам види грошей.

4.4 Сформулюйте зміст закону грошового обігу.

4.5 Перелічіть основні типи і елементи грошової системи.

4.6 Що слід розуміти під грошовою реформою? Коли вона проводиться і в яких формах?

Література: 4, 9, 12, 14, 20, 27.

Тема 5. Інфляція та заходи боротьби з нею (2 год.)

1. Сутність та основні причини виникнення інфляції.

2. Види та наслідки інфляції. Методи виміру темпів інфляції.

3. Антиінфляційна політика держави.

4. Інфляційні процеси в Україні і світі.

Глосарій економічних термінів

Інфляція – це знецінення грошей, спричинене диспропорціями в суспільному виробництві ц порушенням грошового обігу, яке виявляється у стійкому зростанні цін на товари і послуги

Стагфляція – це інфляція, що супроводжується стагнацією виробництва й одночасним зростанням рівня цін і безробіття.

Ревалоризація – повернення до попередньої купівельної сили грошових знаків.

Девальвація – зниження обмінного курсу (ціни) валюти порівняно з іноземною.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Не кожне зростання цін є інфляцією. Причини інфляції, її сутність, наслідки та шляхи боротьби з нею мають деякі особливості.

В першому питанні студенти мають розкрити сутність інфляції як складного, багатостороннього явища, причини якого криються у взаємодії факторів сфери виробництва і сфери грошового обігу. Можна зробити історичний ракурс розвитку інфляційних процесів починаючи з IV – III ст. до н.е. до ситуації, що склалася в XXI ст. Особливу увагу слід сконцентрувати на зовнішніх і внутрішніх причинах інфляції, які є характерними як країн Західної Європи, так і для нашої держави.

Дуже важливим для більш повного розкриття змісту інфляції має друге питання, де необхідно охарактеризувати різні види і темпи інфляції, підтверджуючи інформацію прикладами з реального життя, перелічити економічні та соціальні наслідки цього явища як для економіки в цілому, так і для конкретної людини. Бажано також з'ясувати сутність таких економічних термінів, як «стагфляція», «ревальвація», «девальвація», «ревалоризація» і «дефляція», показати як можна обчислити рівень інфляції за допомогою індекса цін і через споживчу корзину окремої родини.

Після визначення інфляції як тяжкої хвороби економіки з глибокими соціально-економічними наслідками, в третьому питанні потрібно запропонувати основні шляхи подолання інфляції через застосування різних антиінфляційних заходів держави.

В останньому питанні студенти мають дати глибокий аналіз інфляційних процесів в сучасній Україні за допомогою використання матеріалів періодичних видань, інтернету, визначити їх причини і наслідки для подальшого розвитку нашої держави.

Теми рефератів

1. Інфляція в Україні: причини та соціально-економічні наслідки.
2. Світовий досвід антиінфляційної політики та можливості її застосування в Україні.
3. Порівняльний аналіз інфляційних процесів в ринковій і командній економіці.

Контрольні завдання

1. Тести

1.1 Найменше постраждають від непередбаченої інфляції:

- а) ті, хто одержують фіксований номінальний дохід.

б) ті, у кого номінальний дохід росте, але повільніше, ніж підвищується рівень цін.

в) ті, хто має грошові заощадження.

г) ті, хто став боржником, коли ціни були нижчі.

1.2 Графічне зображення залежності між інфляцією і безробіттям називається:

а) кривою виробничих можливостей;

б) кривою Філдса;

в) трансцендентної кривої;

г) кривою Філіпса;

д) кривою інфляційних очікувань.

1.3 Інфляція попиту виникає в умовах, коли:

а) зростання сукупного попиту випереджає зростання сукупної пропозиції;

б) темпи зростання сукупного попиту і сукупної пропозиції однакові;

в) зростання сукупної пропозиції випереджає зростання сукупного попиту;

г) усі відповіді неправильні.

1.4 Девальвація національної грошової одиниці:

а) робить вигідним експорт;

б) робить вигідним імпорт.

2. Задачі

2.1 За прогнозними даними, у 2003 р. номінальний ВВП країни Р становитиме 187 млрд євро, індекс цін ВВП (дефлятор ВВП) — 119 %. Розрахуйте очікувані темпи зростання реального ВВП і темпи інфляції у 2003 р., якщо відомо, що у базовому році номінальний ВВП становив 149,86 млрд євро, а індекс цін ВВП — 112 %.

2.2 Розрахуйте темп інфляції для поточного року за таких умов: у попередньому році номінальний ВВП становив 155 млрд. грн., реальний ВВП – 118 млрд. грн., у поточному році очікується одержати номінальний ВВП 190 млрд.грн. при індексі цін ВВП 152%.

2.3 Індекс цін у 1999 р. становив 99,5%, у 2000 р. – 102,78%.

Обчислити темп інфляції у 2000 р. відносно 1999 р.

2.4 Ціна споживчого кошика поточного року становить 560 грн., а минулого року – 520 грн. Індекс цін минулого року – 105%.

Визначте: а) індекс цін поточного року; б) темп інфляції.

3. Питання для самоперевірки

3.1 Що таке інфляція?

3.2 Назвіть основні причини інфляційних процесів в країні.

3.3 У чому полягає різниця між інфляцією витрат і інфляцією попиту?

3.4 Що показує крива Філіпса?

3.5 Які існують позитивні наслідки інфляції?

3.6 Хто виграє і хто програє від інфляції?

3.7 Які існують основні засоби впливу держави на послаблення негативних наслідків інфляції?

Література: 4, 10, 14, 27

Тема 6. Вартість як економічна категорія. Закон вартості (2 год.)

1. Вартість товару. Праця, що створює товар.
2. Теорії вартості.
3. Закон вартості та його функції.

Глосарій економічних термінів

Вартість товару – це уречевлена в товарі суспільна праця виробника.

Конкретна праця – корисна праця, яка витрачається в особливій доцільній формі з використанням певних засобів і предметів праці й створює споживну вартість.

Абстрактна праця – праця товаровиробника, яка характеризується затратою робочої сили взагалі, незалежно від її конкретної форми, створює вартість і є специфічною формою праці в умовах товарного виробництва.

Закон вартості – особливий економічний закон (тобто закон, що діє у деяких суспільних способах виробництва), який виражає внутрішньо необхідні, суттєві та сталі зв'язки між суспільно необхідною працею і цінами товарів за умов відносної відповідності попиту та пропозиції.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Перше питання має бути присвячене розкриттю змісту важливої економічної категорії – вартості. Але перш ніж розкрити її економічний зміст, необхідно з'ясувати сутність товару та його властивостей, зокрема споживної і мінової вартостей. На поширених прикладах слід довести, що метою будь-якого виробництва є створення різноманітних вартостей і показати, що споживна вартість має історичний характер, роль і значення якої змінюється залежно від змін у суспільстві. Потрібно показати, в яких випадках вона набуває суспільного характеру і чим споживна вартість відрізняється від вартості. Особливу увагу слід звернути на кількісний і якісний аспект вартості.

Далі розкриття вимагає двоїстий характер праці, який втілюється у вартості товару, а саме у його конкретній та абстрактній формах. Необхідно дослідити, в яких випадках праця набуває своїх конкретних форм, а в яких

стає абстрактною. З'ясування вимагають вплив науково-технічного прогресу на процеси праці, суперечності, що існують між різними формами праці та шляхи їх розв'язання. В першому питанні слід не залишити поза увагою категорії індивідуальної і суспільно-необхідної, складної і простої праці, з якими тісно пов'язані індивідуальна і суспільна вартість товару. Бажано зв'язати ці категорії з поняттями «продуктивність праці», «інтенсивність праці», «суспільно-необхідні витрати праці».

Розглядаючи проблему визначення сутності і величини вартості товару потрібно враховувати існування різних альтернативних підходів щодо цього. І тому, при висвітленні другого питання, бажано зосередити увагу на основних теоріях вартості, які були вироблені в різні історичні періоди відомими теоретиками економіки. Особливої уваги вимагає дослідження еволюції теорії вартості у XX столітті, зокрема теорії постіндустріального, інформаційного суспільства.

В третьому питанні необхідно розкрити зміст такого особливого економічного закону, як закон вартості. Переліку вимагають основні його риси і функції, з наведенням прикладів з реального економічного життя.

Теми рефератів

1. Теорія граничної корисності: виникнення, сутність, розвиток.
2. Еволюція форм вартості в економічному житті суспільства.
3. К. Маркс і трудова теорія вартості.
4. Сучасні теорії вартості і практика їх застосування.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Що дає змогу обмінювати на ринку цілком не порівнювані речі, якими є товари споживної вартості?

- а) потреба, зумовлена суспільним поділом праці;
- б) те, що всі товари є результатом людської праці;
- в) те, що товари обмінюються через посередництво грошей.

1.2 Споживна вартість створюється:

- а) абстрактною працею;
- б) конкретною працею.

1.3 Праця, витрачена в певній корисній формі, результатом якої є певна споживча вартість - це:

- а) конкретна праця;
- б) абстрактна праця.

2.2 Тривалість робочого дня – 8 годин. За цей час робітник виробляє два вироби. Вартість одного виробу – 8 грн. За умови, що 1 год. робочого часу дорівнює 1 год. суспільно-нормального робочого часу, показати, як зміниться вартість одного виробу й вартість усієї продукції, якщо продуктивна сила праці зростає в 2 рази.

2.3 Три виробники – А, Б і В виготовляють певний товар. На одиницю товару вони відповідно витрачають 5, 6 і 8 год. Питома вага виробників у продажу товару є такою: А – 5%, Б – 8,5%, В – 10%. Витрати праці якого з цих трьох виробників можна вважати суспільно-необхідними?

2.4 Швець пошив 10 пар чобіт. На пошиття однієї пари він витратив в середньому 20 годин праці. На ринку кожну пару чобіт швець зміг обміняти в середньому вартістю у 17 год. праці.

Визначте:

- а) рівень ефективності праці (суспільно нормальний, вищий за суспільний, нижчий за суспільний);
  - б) вартість виробництва 10 пар чобіт;
  - в) ринкову (реальну) вартість 10 пар чобіт;
- скільки «заплатив» швець за розв'язання протиріччя, втіленого в його товарі?

3. Питання для самоперевірки

3.1 Розкрийте сутність категорії «вартість».

3.2 Проаналізуйте, як визначається вартість в марксистській і західній економічній науці?

3.3 Чим визначається величина вартості товару?

3.4 Що таке «суспільна вартість» і «суспільно-необхідний робочий час»? Чим вони пов'язані між собою?

3.5 В чому полягає різниця між індивідуальними і суспільно-необхідними затратами праці?

3.6 Поясніть зміст простої і складної праці. Яка з них створює більшу вартість за одиницю часу?

3.7 Розкрийте сутність закону вартості. Перелічіть його функції.

3.8 Охарактеризуйте основні положення різних відомих вам теорій вартості.

Література: 4, 9, 12, 14, 20, 27

Тема 7. Структура ринку

(1 год.)

1. Історія виникнення та еволюції ринку.

2. Класифікація ринків за різними критеріями розмежування.

1. Види ринків за об'єктами:

а) фінансовий ринок;

- б) ринок споживчих товарів і послуг;
  - в) ринок засобів виробництва;
  - г) ринок нерухомості;
  - д) ринок робочої сили;
  - е) ринок науково-технічних розробок та інформації.
3. Стан і перспективи розвитку різних видів ринку в сучасній Україні.

Глосарій економічних термінів

Ринок – сукупність продавців і покупців, які вступають між собою в економічні відносини з приводу купівлі-продажу товарів і послуг за допомогою механізму узгодження цін на основі попиту і пропозиції.

Структура ринку – внутрішня будова, розміщення, порядок окремих елементів ринку, їх питома вага у загальному обсязі ринку.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Ринкове господарство є невід’ємною складовою товарного виробництва. Але він існував не завжди, хоч і з’явився в давні часи. Саме причинам появи ринку та його еволюції і має бути присвячене перше питання. Особливу увагу при цьому слід приділити умовам його формування і розвитку в різні історичні періоди, в різних країнах і регіонах світу.

Перш ніж давати характеристику різним видам ринків за економічним призначенням об’єктів ринкових відносин необхідно з’ясувати, які взагалі існують їх класифікації і за якими критеріями вони здійснюються. В другому питанні, на основі визначених критеріїв потрібно довести, що ринок є складним і багатоманітним явищем економічного життя.

Аналіз різних видів ринку за об’єктами в третьому питанні можна подавати за наступною структурою: його визначення, призначення, структура, складові елементи, відмінності.

Найбільш цікавим інформаційно та вагомим за значенням є четверте питання, де студенти мають дати ґрунтовну, об’єктивну характеристику стану, проблем і перспектив розвитку різних видів ринку в сучасній Україні. При їх аналізі можуть бути використані дані Інтернету, довідкової економічної літератури, матеріалів періодичних видань.

Теми рефератів

1. Структура ринку в сучасній Україні.
2. Еволюція ринку в різних економічних системах.
3. Азійський ринок. Особливості його розвитку.

4. Стан і перспективи розвитку ринку нерухомості в Україні.

5. Проблеми і перспективи розвитку ринку інтелектуальної власності в незалежній Україні.

Контрольні завдання

1. *Тести.*

1.1 Що лежить в основі поділу ринку на окремі ринки?

а) форми власності суб'єктів, що функціонують на ринку;

б) спосіб, за допомогою якого здійснюють розрахунки господарюючі суб'єкти;

в) склад речей, послуг, що є об'єктом купівлі-продажу.

1.2 Який *вид* ринку є провідним елементом ринкової структури?

а) фінансовий ринок;

б) ринок робочої сили;

в) ринок капіталу;

г) ринок інтелектуальної власності.

1.3 Хто є головним суб'єктом на фінансовому ринку?

а) держава;

б) фірми і приватні особи;

в) банки і фондові біржі.

1.4 Головна функція кредитного ринку полягає в тому, щоб:

а) забезпечити населення державними коштами;

б) допомогти підприємцям здійснити інвестиції;

в) акумулювати грошові кошти для їх вигідного вкладу;

г) регулювати переміщення грошей у галузях та сферах економіки.

1.5 Ринок вирішує три основні питання. Яке зайве?

а) хто повинен виробляти?

б) що виробляти?

в) як виробляти?

г) для кого виробляти?

2. *Питання для самоперевірки.*

2.1 Коли виник ринок? У чому полягає його сутність?

2.2 Дайте класифікацію ринків за різними критеріями.

2.3 Розкрийте структуру ринку товарів та послуг.

2.4 Назвіть основні елементи ринку робочої сили.

2.5 Визначіть призначення фінансового ринку.

2.6 Охарактеризуйте стан і перспективи розвитку ринку нерухомості в Україні.

2.7 Перелічіть проблеми розвитку національного ринку науково-технічних розробок та інформації.

Література: 4, 6, 9, 12, 14, 17, 27

Тема 8. Моделі формування ринкових відносин. Особливості ринкової економіки в Україні

(1 год.)

1. Моделі ринку і економічної політики.
2. Основні риси і закономірності перехідної економіки.
3. Шляхи переходу до ринку.
4. Особливості становлення ринкових відносин в Україні.

Глосарій економічних термінів

Перехідний період – це особливий період в еволюції економіки, коли стара система сходить з історичної арени й водночас народжується і утверджується нова.

Методичні вказівки та пошукові завдання

В розвиненому світі склалося декілька моделей ринкового господарювання. Розкриваючи зміст першого питання необхідно дати характеристику основним рисам і економічній політиці найбільш поширеним моделям ринку – американській, яка уособлює собою вільний (лібералізований) ринок, європейській (соціально-орієнтований) на прикладі німецької, французької, шведської моделей та східній (державно-регульований) на прикладі японської моделі і моделі нових індустріальних країн, з урахуванням особливостей їх розвитку. При цьому потрібно визначити, які спільні та специфічні риси притаманні зазначеним моделям ринкової економіки. Можна спробувати згрупувати їх за формами власності і механізмом регулювання.

В другому питанні слід розкрити зміст перехідного періоду в еволюції економіки, показати, чим він істотно відрізняється від звичайного економічного розвитку. Бажано також визначити, в чому полягає своєрідність переходу від адміністративної економічної системи до ринкової, визначити, на які три основні стадії він може бути поділений в організаційному плані. Цікавими є етапи перехідної економіки.

В світі нагромаджено чималий практичний досвід формування ринкових відносин. Тому розгляд третього питання слід присвятити характеристиці відомих шляхів переходу до ринкової економіки, а саме еволюційній моделі «ринкового соціалізму» (Югославія, Угорщина), моделі «оксамитової революції» (Чехія, Словаччина), моделі «шокової терапії» (Польща), моделі адміністративного (жорсткого) регулювання (Китай).

Необхідно виділити особливості кожної з моделей перехідного періоду від адміністративно-командної до ринкової економіки, що різняться між собою за ступенем регульованості економіки, соціалізації та демократизації суспільного життя. Використовуючи досвід і результати застосування цих моделей в різних країнах можна поміркувати, який шлях переходу до ринку (або які елементи) обрала Україна.

В останньому питанні, говорячи про особливості становлення ринкових відносин в Україні, потрібно виділити головні помилки і прорахунки економічної політики, допущені на першому етапі проведення реформ, проблеми які існують в національній економіці на сьогоднішній день. Враховуючи специфіку економічного розвитку України на сучасному етапі, її індустріальний і науково-технічний потенціал, підготовлені кадри, слід обрати або запропонувати можливий, найбільш приємний для нашої держави шлях розвитку ринкової економіки в майбутньому. Досліджена має бути і роль держави в цьому процесі.

Теми рефератів

1. Моделі ринку сучасного світового господарства: Америка, Європа, Азія.
2. Форми і методи регулювання ринку в сучасних розвинених країнах.
3. Проблеми і перспективи розвитку ринкової економіки в Україні.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Проблеми “що”, “як”, і “для кого виробляти” стосуються:

- а) суспільства з централізованим директивним плануванням;
- б) ринкової економіки;
- в) країн з перехідною економікою;
- г) кожного суспільства незалежно від його соціально-економічного і політичної організації.

1.2 Який шлях переходу до ринкової економіки називають “шокова терапія” ?

- а) шлях жорсткого регулювання;
- б) прискорений шлях;
- в) еволюційний шлях.

1.3 Що не відноситься до рис японської моделі ринку?

- а) державна підтримка основних галузей виробництва;
- б) довічний найом робочих на фірмах;
- в) різкий розрив в рівні зарплати;

г) складання п'ятирічних планів на розвиток самооборони.

1.4 Що не відноситься до рис німецької моделі ринку?

- а) розвинена соціальна політика;
- б) планування основних макроекономічних показників;
- в) вирішальна роль відведена банкам;
- г) різкий розрив в рівні зарплати.

1.5 Що не відноситься до рис французької моделі переходу до ринку?

- а) складаються 5-річні плани в економіці;
- б) низька регулююча роль держави;
- в) значні масштаби підприємницької діяльності держави

1.6 Що не відноситься до рис американської моделі ринку?

- а) велика питома вага державної власності;
- б) низькі витрати на соціальні потреби;

в) заохочення підприємництва;

- г) різкий розрив в рівні зарплати.

1.7 Яке із перерахованих нижче тверджень не відповідає засадам ринкової економіки:

- а) повний адміністративний контроль над виробництвом і споживанням товарів і послуг;
- б) обмеженість ресурсів;
- в) приватна власність;
- г) конкуренція.

2. Питання для самоперевірки.

2.1 Які ви знаєте моделі ринку та економічної політики? В чому полягає їх відмінність?

2.2 Чому питання власності і демократії вважаються головними при виборі економічного устрою в державі?

2.3 Розкрийте сутність перехідного періоду від командної до ринкової економіки.

2.4 Які кроки включають до себе підготовча, реформаторська і творча стадії переходу до ринку?

2.5 Охарактеризуйте основні шляхи переходу до ринкової економіки? В чому їх переваги і недоліки?

2.6 Який шлях переходу до ринку обрала незалежна Україна?

2.7 Що являє собою модель соціально-ринкового господарства? Чи можливо таку модель запровадити в умовах України?

2.8 Яку модель подальшого розвитку ринкової економіки ви запропонували б для сучасної України?

Література: 4, 6, 9, 12, 14, 17, 20, 26, 27

Тема 9. Інфраструктура ринку (1 год.)

1. Інфраструктура товарного ринку. Товарна біржа.
2. Аукціони, ярмарки та інші форми організованого позабіржового посередництва.
3. Інфраструктура фінансового ринку. Фондова біржа.
4. Страхові, консалтингові, аудиторські фірми. Їх роль в організації бізнесу.
5. Біржа праці та її функції.

Глосарій економічних термінів

Ринкова інфраструктура – це сукупність інститутів, систем, служб, підприємств, які обслуговують ринок і виконують певні функції позабезпеченню нормальних умов його функціонування.

Товарна біржа – це оптовий товарний ринок, через який здійснюється торгівля товарами за стандартами і зразками, що дає можливість реалізувати не сам товар, а контракт на його поставку.

Фондова біржа – організований ринок цінних паперів, що виконує функцію мобілізації грошових засобів для довгострокових інвестицій в економіку та для фінансування державних програм.

Біржа праці – державна структура, яка опосередковує стосунки між роботодавцями і найманою робочою силою.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Інфраструктура ринку складає основу економічної системи та її підсистем. Вона покликана забезпечувати цивілізовані стосунки між суб'єктами через свої функції.

В першому питанні аналіз діяльності товарної біржи слід розпочати з історії її виникнення в різних країнах світу, з характеристики її функцій, структури управління. Уваги вимагає і класифікація бірж, що функціонують у ринковій системі господарства та ті товари, які реалізуються через їх мережу. Студенти мають визначити, хто може брати участь у роботі товарних бірж, функції біржових посередників, зокрема брокерів (маклерів), перелічити риси, властиві біржовому товару.

Особливої уваги потребує характеристика різних видів біржових угод (форвардних, ф'ючерсних, СПОТ), які заключаються як у межах біржового приміщення, так і за його межами. Мають також бути з'ясовані нові поняття, такі як хеджування і опціон.

За матеріалами преси, інтернету необхідно висвітлити проблеми і перспективи розвитку товарних бірж в Україні.

Друге питання має розкривати діяльність різних форм організованого позабіржового посередництва, зокрема аукціонів, ярмарків, торговельних домів і палат, магазинів і супермаркетів тощо.

Достатньо широкою є інфраструктура фінансового ринку. Але особливе місце в ній займає фондова біржа, яка забезпечує в країні нормальний рух капіталу і тим самим сприяє підвищенню ефективності економіки. Аналіз діяльності фондових бірж слід здійснювати за схемою, яка застосовувалася в першому питанні щодо товарних бірж (функції, структура управління, класифікація, види біржових угод і їх посередники). Але при цьому вимагають розкриття і наступні моменти: хто може брати участь в роботі фондової біржі, регулювання її діяльності з боку держави в різних країнах світу, характеристика різних видів цінних паперів, які реалізуються через дану установу, біржові індекси. Саме ці проблеми мають бути вирішені у третьому питанні.

В четвертому питанні необхідно визначити місце і роль страхових, консалтингових, аудиторських фірм та інших фінансово-кредитних посередників в організації бізнесу, особливо в незалежній Україні.

В будь яких умовах, і особливо в умовах економічної кризи, актуальною залишається діяльність біржі праці (центрів зайнятості в Україні). Саме функціям, проблемам і перспективам розвитку їх діяльності має бути присвячене останнє питання самостійної роботи. Для студентів буде цікавим аналіз тих професій, які пропонуються робочій силі центами зайнятості для перекваліфікації, і тих професій, якими бажає оволодіти економічно активна частина населення нашої країни. Їм також бажано ознайомитися з державною політикою забезпечення повної зайнятості.

Теми рефератів

1. Формування ринкової інфраструктури в Україні.
2. Біржі та їх роль в ринковій економіці.
3. Цінні папери: їх сутність та види.
4. Проблеми і перспективи розвитку фондового ринку в Україні.
5. Роль центрів зайнятості у ефективному функціонуванні економіки.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Сукупність установ, що забезпечують функціонування всіх видів ринків – це визначення

- а) ринку;
- б) інфраструктури ринку;
- в) економіки;
- г) конкуренції.

1.2 Якої ознаки не мають товари на товарній біржі ?

- а) масовість;
- б) стандартність;
- в) взаємозамінність;
- г) рідкість.

1.3 . Ціни на товарній біржі формують:

- а) уряд;
- б) керівники біржі;
- в) взаємодія попиту і пропозиції.

1.4 Що не відноситься до функцій біржі праці ?

- а) виплата посібників з безробіття;
- б) аналіз стану ринку праці;
- в) прогноз попиту і пропозиції робочої сили;
- г) облік громадян, які звертаються за працевлаштуванням;
- д) оплата навчання у Вузах.

1.5 Що є об'єктом купівлі-продажу на фондовій біржі?

- а) валюта;
- б) товари;
- в) цінні папери.

1.6 Припустимо, що доходи якої-небудь корпорації зросли на 50%. Які з цінних паперів цієї корпорації, швидше всього, піднімуться за ціною?

- а) звичайні акції;
- б) привілейовані акції;
- в) облігації;
- г) короткострокові прості векселя.

1.7 .Опціон — це:

- а) ціна контракту;
- б) терміновий контракт на покупку або продаж чого-небудь;
- в) учасник фондового ринку;
- г) немає правильної відповіді.

1.8 Безстроковий цінний папір, що закріплює за співвласником право на отримання дивіденду і на участь в управлінні компанією – це:

- а) облігація;
- б) вексель;
- в) депозитний сертифікат;
- г) акція.

2. *Задачі.*

2.1 Акціонерне товариство отримало за рік доход 500 тис. гр. од. Витрати його склали 320 тис. гр. од. Товариство випустило 5 тис. звичайних акцій номінальною вартістю 100 гр. од. кожна і 100 привілейованих номінальною вартістю 400 гр. од. Товариство розподілило прибуток наступним чином: 5 % - за привілейованими акціями, 2/3 залишку прибутку – на розвиток виробництва, інший прибуток – виплата дивідендів. Який доход отримає акціонер на одну просту і на одну привілейовану акцію? За яку ціну він може продати просту акцію, якщо норма банківського відсотка – 18%?

2.2 Визначте курс акцій, номінальна вартість якої дорівнює 1000 гр. од., дивіденд, що виплачується на неї складає 261 гр. од на рік. Норма банківського відсотка – 9% на рік.

2.3 Визначте курс акцій і установчий прибуток, якщо дивіденд складає 100 гр. од., номінальна ціна акцій 500 гр. од., банк сплачує за внесками 10 % річних, продано 100 шт.

3. *Визначте, чи правильними є наступні ствердження («так» чи «ні»)?*

3.1 Курс акції знаходиться в прямій залежності від величини дивіденда.

3.2 Чим нижчою є норма відсотка, тим нижчим є курс акції.

3.3 Якщо курсова вартість акцій перевищує номінальну, то установчий прибуток зростає.

4. *Питання для самоперевірки.*

4.1 Складовими яких ринків є товарна, фондова біржі та біржа праці?

4.2 Перелічіть риси, властиві біржовому товару.

4.3 Які угоди здійснюються на фондовій біржі?

4.4 Якими цінними паперами торгують на фондовій біржі? Що таке котирування цінних паперів?

4.5 Які основні принципи діяльності бірж?

4.6 Якого типу біржі формуються нині в Україні і що дає державне регулювання біржової діяльності?

Література: 4, 6, 9, 12, 14, 17, 20, 26, 27

Тема 10. Монополія в ринковій економіці

(1 год.)

1. Монополія, її сутність, причини виникнення і форми прояву.
2. Основні форми і типи монополій.
3. Цінова дискримінація. Основні показники монопольної влади.
4. Наслідки монополізації економіки. Антимонопольне законодавство.
5. Подолання монополізму і створення умов для ринкової економіки в Україні.

Глосарій економічних термінів

Концентрація виробництва – це зосередження засобів виробництва, працівників і обсягів виробництва на великих підприємствах.

Централізація капіталу – це збільшення розмірів капіталу внаслідок об'єднання або злиття раніше самостійних капіталів.

Монополія – окремі наймогутніші підприємства або об'єднання декількох підприємств, які виробляють переважну кількість певної продукції, завдяки чому впливають на процес ціноутворення і привласнюють монопольно високі прибутки.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Перш ніж висвітлити перше питання необхідно з'ясувати суперечності ринкової економіки і акцентувати увагу на такому її недоліку, як породження монополії і монополістичні тенденції в економічній системі. А вже далі слід розкривати сутність монополізму як економічного явища, показати його витoki і причини виникнення через визначення таких понять як «концентрація виробництва» і «централізація капіталу».

В першому питанні також потрібно дослідити різні форми прояву монополізму, зокрема різні види монополістичних об'єднань, таких як картель, синдикат, трест, концерн і конгломерат.

Друге питання вимагає розкриття класифікації основних типів монополізму (економічний, природний, державно-адміністративний, рекламний, технологічний, інноваційний), різних видів монополій (відкрита, закрита, штучна, випадкова) і її форм (монополія, монопсонія, олігополія олігопсонія).

Третє питання має бути присвячене різним видам, причинам і наслідкам цінової дискримінації. Особливу увагу слід приділити таким показникам монопольної влади як індекс Лернера та індекс Херфіндаля-Хіршмана. Саме ці індекси мають допомогти студентам при рішенні задач з даної теми.

В четвертому питанні, характеризуючи наслідки процесу монополізації для розвитку ринкової економіки, необхідно показати що вони можуть бути як позитивними, так і негативними. Виходячи із негативних його наслідків, різні держави, спираючись на прийняте антимонопольне законодавство, застосовують різноманітні заходи і методи боротьби з ним.

Останнє питання потрібно присвятити процесам монополізації в економіці України і заходам по їх подоланню.

Теми рефератів

1. Причини виникнення, сутність і види монополій.
2. Форми монополій та їх еволюція.
3. Антитрестове законодавство США: сутність і наслідки.
4. Антимонопольна політика України. Природні монополії в Україні: історія, перспективи розвитку і реформування.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 У місті відкрився перший нічний магазин. Це приклад швидше за все:

- а) природної монополії;
- б) вимушеної монополії;
- в) тимчасової монополії;
- г) моносонії.

1.2 Антимонопольністичне законодавство, що діє в багатьох країнах, націлене в першу чергу на забезпечення:

- а) заборони монополій;
- б) економічної свободи;
- в) умов конкуренції;
- г) регулювання цін.

1.3 На монопольному ринку, як правило:

- а) чим вищі ціни, тим більше прибуток;
- б) величина пропозиції менше величини попиту;
- в) цінову дискримінацію здійснити неможливо;
- г) зростання ціни стримується витратами і попитом.

1.4 Олігополія - це ринкова структура, де оперує :

- а) велика кількість конкуруючих фірм, які виробляють однакову продукцію;
- б) велика кількість конкуруючих фірм, які виробляють диференційовану продукцію;
- в) невелика кількість конкуруючих фірм;
- г) лише одна велика фірма;
- д) лише один великий покупець

1.5 Монопольний товар, тобто товар, пропонований монополістом, як правило:

- а) не має близьких замінників;
- б) не потрібно рекламувати;
- в) вимагає великих витрат у виробництві;

г) вірні відповіді а і б.

1.6 Монополіст – це підприємство, яке:

- а) виробляє продукцію кращої якості, ніж решта;
- б) є єдиним продавцем певного товару;
- в) є єдиним покупцем певного товару;
- г) є найбільшим підприємством в галузі.

1.7 Яке з наведених тверджень є правильним?

- а) олігополія – це ринкова структура, де діє лише один продавець;
- б) моносонія – це ринкова структура, де діє лише один покупець;
- в) моносонія – це ринкова структура, де діє лише один продавець;
- г) олігополія – це ринкова структура, де діє велика кількість

конкуруючих фірм.

1.8 Тип ринкової структури, при якій існує монополія єдиного покупця певного товару - це:

- а) монополія;
- б) олігополія;
- в) моносонія;
- г) олігопсонія;
- д) дуополія;

1.9 Ринок, на якому пануюче положення займають декілька крупних фірм - це:

- а) монополія;
- б) олігополія;
- в) моносонія;
- г) олігопсонія;
- д) дуополія;

2. *Визначте, чи правильними є наступні ствердження («так» чи «ні»)?*

2.1 Олігополістична взаємозалежність фірм на ринку завжди приводить до того, що одна фірма стає пануючою, придушуючи інтереси інших.

2.2 Моносонія характеризує таку ситуацію, коли на ринку діє один покупець.

2.3 В умовах дуопсонії картельні угоди не є неможливими.

2.4 Антитрестове законодавство може покращити економічну ситуацію в країні.

3. *Задачі.*

3.1 *Визначте, в якому з варіантів монопольна влада вища:*

а) на ринку присутні 5 фірм, кожна з яких має однакову частку у сукупному обсязі продажу;

б) частки продажу розподілені таким чином: I фірма – 25%; II – 10%; III – 50%; IV- 7%; V- 8%.

3.2 Загальні витрати монополіста представлені функцією $TC = 100 + 3Q$, де Q – кількість одиниць продукту, що виробляється на місяць. Функція попиту на продукцію монополіста – $P = 200 - Q$, де P – ціна одиниці продукції в гривнях. Визначте загальний дохід монополіста, якщо він випускає 20 одиниць продукції на місяць.

4. *Питання для самоперевірки.*

4.1 Що таке монополія? Прокоментуйте положення «монополія виростає з конкуренції».

4.2 Хто вважається монополістом на ринку? Як це визначається законами країн Заходу і України?

4.3 Назвіть негативні наслідки монополій.

4.4 Які основні види і типи монополій вам відомі?

4.5 Чим картель відрізняється від синдикату і концерну?

4.6 Перелічіть основні захисні заходи від монополізму, закладені в антимонопольне законодавство країн Заходу і України.

Література: 6, 9, 12, 14, 17, 20, 24, 26, 27

Тема 11. Конкуренція як рушійна сила ринкової економіки (1 год.)

1. Ринкова конкуренція, її суть, функції, умови виникнення.

2. Роль конкуренції у функціонуванні ринкової економіки.

3. Види конкретної боротьби і типи ринкових структур.

4. Проблеми і перспективи створення конкурентного середовища в Україні.

Глосарій економічних термінів

Конкуренція – боротьба між товаровиробниками за найвигідніші умови виробництва, збуту товарів і послуг, за привласнення найбільших прибутків.

Внутрігалузева конкуренція – це конкуренція між товаровиробниками, що діють в одній галузі народного господарства. Через різний рівень техніки, організації виробництва, продуктивності та інтенсивності праці тощо у кожного з них встановлюється індивідуальна вартість виробництва певного товару.

Міжгалузева конкуренція – це конкуренція міжтоваровиробниками, які діють у різних галузях народного господарства за найвигідніше прикладення капіталу.

Міжнародна конкуренція – це конкуренція виробників на світовому ринку, яка поєднує внутрішньогалузеву і міжгалузеву конкуренцію. На світовому ринку домінують компанії найрозвинутіших країн.

Методичні вказівки та пошукові завдання

В першому питанні потрібно розкрити сутність конкуренції як найважливішої економічної категорії, показати умови, які призвели до її виникнення. Можна простежити шляхи, які вона пройшла у своєму розвитку. Визначення вимагають і основні функції конкуренції у ринковій економіці.

В другому питанні на конкретних прикладах слід перелічити позитивні і негативні наслідки для ринкових процесів в державі. Необхідно також довести, що конкурентна боротьба за економічне виживання і процвітання є економічним законом ринкового господарства. Результати цієї конкурентної боротьби можна визначити через коефіцієнт конкурентоспроможності. Бажано охарактеризувати також і найстаріші форми конкуренції, як внутрішньогалузева, міжгалузева і міжнародна.

Особливої уваги вимагає характеристика різних методів конкурентної боротьби, зокрема цінової, нецінової і нечесної конкуренції. Саме їм має бути присвячене третє питання. В ньому ж потрібно за певними ознаками дослідити основні типи ринкових структур в умовах досконалої і недосконалої (ринки монополістичної конкуренції, олігополії і чистої монополії) конкуренції, показати, що за певних умов, з одного боку, конкуренції протистоїть монополія, а з іншого монополія може стати важливим доповненням до конкуренції.

Останнє питання має бути присвячене проблемам і перспективам створення конкурентного середовища в Україні (за матеріалами преси та інтернету).

Теми рефератів

1. Проблема демонополізації і формування конкурентного середовища в Україні.
2. Проблема нечесної конкуренції в ринковій економіці. Основні методи боротьби з нею.
3. «Невидима рука» і досконала конкуренція.
4. Конкуренція, її види, місце і роль в сучасному ринковому господарстві.
5. Шляхи підвищення конкурентоспроможності економіки України.

Контрольні завдання

1. Тести.

- 1.1 Вільна конкуренція заснована на:
  - а) приватній власності;
  - б) державній власності;

в) суспільній власності.

1.2 Ринок, на якому пануюче положення займають декілька крупних фірм - це:

- а) монополія;
- б) олігополія;
- в) монопсонія;
- г) олігопсонія;
- д) дуополія.

1.3 Ринок, на якому фірма створює продукт, що не має замітника, доступ на який закритий і де фірма може встановлювати ціну на свій товар - це:

- а) довершена конкуренція;
- б) монополістична конкуренція;
- в) чиста монополія.

1.4 Використання недоброякісної реклами, розповсюдження помилкових відомостей про конкурента, незаконне використання товарного знаку - це:

- а) довершена конкуренція;
- б) цінова конкуренція;
- в) недобрсовісна конкуренція;
- г) монополістична конкуренція.

1.5 Якщо продавці конкурують, пропонуючи диференційований товар на ринку, куди можливий вхід для нових продавців - це:

- а) досконала конкуренція;
- б) монополістична конкуренція;
- в) чиста монополія.

2. Заповніть таблицю «Типи ринкових структур»;

Ринки	Досконала конкуренція	Недосконала конкуренція		
		Монополістична конкуренція	Олігополія	Монополія
Параметри				
Кількість фірм				
Контроль над цінами				
Товарна диференціація				
Легкість входу/виходу				

3. Питання для самоперевірки.

3.1 Що таке конкуренція? Які позитивні і негативні наслідки вона може мати для ринкової економіки?

3.2 Перелічіть умови виникнення конкуренції.

3.3 Охарактеризуйте різні типи ринкових структур.

3.4 Назвіть відомі вам методи конкурентної боротьби.

3.5 Перелічіть основні види конкуренції.

3.6 Яка конкуренція є типовою для сучасної економіки України? У чому її сутність?

3.7 Визначте основні проблеми створення конкурентного середовища в українській економіці.

3.8 Які потрібно здійснити заходи щодо підвищення рівня конкурентоспроможності економіки України.

Література: 6, 9, 12, 14, 17, 20, 24, 26.

Тема 12. Ціни і механізми ціноутворення

(1 год.)

1. Сутність ціни і теорії ціноутворення.
2. Функції, види і система цін.
3. Рівень цін. Індекси цін.
4. Механізми ціноутворення.
5. Роль ціни в господарському механізмі ціноутворення.

Глосарій економічних термінів

Ціна – грошовий вираз ціни виробництва, взаємодії закону вартості та законів попиту і пропозиції.

Рівень цін – середньозважена величина цін, що сплачуються за товар та послуги, вироблені в країні.

Індекс цін – співвідношення між сукупною ціною певного набору товарів і послуг даного періоду і сукупною ціною цієї ж (або подібної) групи товарів і послуг в базовому періоді.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Розгляд першого питання необхідно розпочати з розкриття сутності ціни – важливого економічного важеля ринкового господарства. Показати, як утворюються ціни за простого товарного виробництва, в основі яких полягали суспільно-необхідні витрати виробництва і за капіталістичного виробництва, де враховувалися ще й інші фактори – співвідношення між попитом і пропозицією і гранична корисність останнього примірника даної товарної групи та ін. Характеристики вимають і теорії ціноутворення, створені представниками різних економічних шкіл.

В другому питанні потрібно визначити економічну роль ціни через розгляд основних її функцій, тісно пов'язаних між собою. Бажано окремо зупинитися на основних видах цін, які можна розподілити за різними критеріями і простежити як формується і як використовується кожен із цих видів. Необхідно дослідити, як ціни утворюють взаємодіючу систему цін на різні групи товарів і послуг.

Третє питання має бути присвячене рівню цін і характеристиці таких індексів цін, як індекс Ласпейреса, індекс Пааше та індекс Фішера.

В останньому питанні слід визначити зовнішні і внутрішні чинники, які впливають на процес ціноутворення, зокрема споживачі, ринкове середовище (або конкуренти), уряд, учасники каналів збуту, витрати виробництва. Особливої уваги вимагають механізми ціноутворення і їх зміст з погляду трудової теорії вартості і концепції граничної корисності.

В четвертому питанні необхідно розкрити роль ціни в господарському механізмі України, показати проблеми ціноутворення в нашій державі, довести необхідність його реформування.

Теми рефератів

1. Координуюча роль ціни в ринковій економіці.
2. Ринковий та витратний методи формування цін і тарифів.
3. Роль цін і тарифів в регулюванні національного ринку.
4. Адміністративне встановлення цін: економічні та соціальні наслідки.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Ціна попиту на товар - це:

- а) ціна, за якою можливо придбати товар;
- б) низька ціна, за якою можливо придбати товар ;
- в) максимальна ціна, яку покупець ладен заплатити за цей товар;
- г) середня ціна, за якою продається цей товар.

1.2 Ціна рівноваги на ринку товару - це:

а) ціна, за якою виробники можуть продати найбільшу кількість своєї продукції;

- б) ціна, яка найбільш вигідна споживачам;
- в) ціна, за якою обсяг попиту дорівнює обсягу пропозиції;
- г) ціна, яка покриває витрати виробників на виробництво товару.

1.3 На монопольному ринку, як правило:

- а) чим вищі ціни, тим більше прибуток;

- б) величина пропозиції менше величини попиту;
- в) цінову дискримінацію здійснити неможливо;
- г) зростання ціни стримується витратами і попитом.

1.4 Ціни на товарній біржі формує:

- а) уряд;
- б) керівники біржі;
- в) взаємодія попиту і пропозиції.

1.5 Які ціни розрізняють відповідно до критерію власності?

- а) оптові, роздрібні, тарифи;
- б) фіксовані, регульовані, ринкові;
- в) державні, колективні, індивідуальні;
- г) конкурентні, олігопольні, монопольні.

1.6 Виберіть правильну відповідь.

Відмінність ціноутворення в умовах досконалої конкуренції від ціноутворення в умовах недосконалої конкуренції полягає в тому що:

а) в умовах досконалої конкуренції фірма вимушена пристосовуватися до існуючої ринкової ціни, а в умовах недосконалої конкуренції вона може «диктувати» власну ціну;

б) в умовах досконалої конкуренції фірма поширює свій вплив на меншу кількість агентів, ніж в умовах недосконалої конкуренції;

в) в умовах досконалої конкуренції фірма використовує цінову дискримінацію, а в умовах недосконалої конкуренції – нецінову;

г) в умовах недосконалої конкуренції у фірми немає стимулів визначати ціну вищу ніж граничні витрати.

2 Задача.

2.1 Розрахуйте індекс Ласпейреса, індекс Пааше, індекс Фішера.

Роки	2000		2004	
Товар	P	Q	P	Q
молоко	2	150	3	200
печиво	5	200	9	220
автомобіль	15000	100	20000	120

2.2 Розрахуйте індекс Ласпейреса, індекс Пааше, індекс Фішера.

Роки	2001		2002	
Товар	P (грн.)	Q	P(грню)	Q
М'ясо	7	15кг.	9	12 кг.
Книги	8	5 од.	12	3 од.
Одяг	35	6 од.	40	4 од.

3. Питання для самоперевірки.

3.1 Що таке рівноважна ціна? Які функції вона виконує?

3.2 Як видозмінюється ціна в умовах еволюції товарного виробництва?

3.3 Назвіть відомі вам критерії розмежування цін.

3.4 Які основні види цін існують в Україні?

3.5. Що таке індекс цін? В чому особливості індексів Пааше, Ласпейреса і Фішера? Чим вони доповнюють один одного?

3.6 Перелічіть зовнішні та внутрішні фактори ціноутворення.

3.7 Поясніть, як здійснюється ринкове ціноутворення в короткостроковому і довгостроковому періодах?

3.8 Визначте, як може впливати на механізм ціноутворення держава?

Література: 6, 11, 16, 17, 18, 25, 26.

Тема 13. Підприємництво у ринковій економіці

(2 год.)

1. Основні теорії і моделі підприємництва. Порівняльна характеристика.

2. Підприємництво і бізнес. Спільні риси та відмінності.

3. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва в Україні.

Глосарій економічних термінів

Підприємництво – організаційно-господарське новаторство на основі використання різноманітних можливостей для випуску нових або старих товарів за новими методами, відкриття нових джерел сировини, ринків збуту, реорганізації виробництва тощо з метою отримання прибутків і самореалізації власної мети.

Бізнесмен – людина, що має власну справу.

Бізнес-план – короткий виклад цілей і шляхів діяльності фірми, обґрунтування доцільності капіталовкладень для залучення інвесторів та кредиторів.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Перше питання має бути присвячене теоретичному осмисленню явища «підприємництво» через розкриття змісту теорій представників різних економічних шкіл (Р. Кантільйона, А. Сміта, Ж.-Б. Сея і Й. Шумпетера), різних історичних періодів. Особливої уваги потребує характеристика основних ознак підприємця, як активного учасника економічних відносин.

В цьому питанні також необхідно з'ясувати, які існують моделі підприємництва в сучасному господарстві, особливо в умовах переходу від індустріальних до інформаційних технологій. Можна зробити порівняльну характеристику у вигляді таблиці, таких моделей підприємництва, як – класична та інноваційна.

В другому питанні слід визначити тотожність і відмінності між термінами «бізнес» і «підприємництво», розкрити на прикладах спільність і відмінність інтересів підприємців та суспільства.

Цікавим для студентів може виявитися розгляд останнього питання самостійної роботи, де потрібно здійснити дослідницький аналіз щодо проблем і перспектив розвитку малого і середнього бізнесу в сучасній Україні. Бажано визначити, чи існують необхідні умови для нормального розвитку підприємництва в нашій державі.

Теми рефератів

1. Проблеми і перспективи розвитку підприємництва в незалежній Україні.
2. Роль малого і середнього бізнесу в розвитку економіки розвинених країн.
3. Державна підтримка малого бізнесу в Україні.
4. Наукове підприємництво: ризики і можливості.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Визначте тип підприємництва за видами діяльності:

- а) купівля-продаж грошей, валюти, цінних паперів;
- б) поєднання за інтересами зацікавлених у взаємній угоді сторін;
- в) відшкодування страхових сум на випадок подій, обумовлених договором;
- г) виробництво товарів, інформації та інших послуг;
- д) операції з перепродажу товарів і послуг.

1.2 Страхування є прибутковою діяльністю, тому що:

- а) попереджає ризик;
- б) об'єднує ризик великої кількості клієнтів;
- в) сумарні внески за страховими полюсами перевищують збитки клієнтів;
- г) страховий внесок кожного клієнта перевищує очікувані збитки.

2. Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?

2.1 Ризик в діях економічного агента пояснюється обмеженим доступом до інформації. Доступ до інформації дозволяє знизити ризик.

2.2 Наявність продавців, які прагнуть видати власний неякісний товар за якісний, призводить до підвищення ринкової ціни.

2.3 Студент Риков купує лотерейні квитки. Чи є їх купівля ризикованим для нього заходом?

3. Питання для самоперевірки.

3.1 Що таке підприємництво? Кого ви можете віднести до суб'єктів підприємницької діяльності?

3.2 Які, на вашу думку, необхідні умови, щоб підприємництво було ефективним?

3.3 Назвіть основні принципи підприємництва і прокоментуйте їх.

3.4 У яких сферах діяльності підприємництво не може застосовуватися в Україні і чому?

3.5 Розкрийте спільне і відмінне у поняттях «підприємництво» і «бізнес».

3.6 В яких випадках інтереси суспільства і підприємця збігаються, а в яких ні?

3.7 У чому полягають права, обов'язки і відповідальність підприємця?

Література: 4, 6, 9, 10, 14, 18, 20, 27.

Тема 14. Підприємство у ринковій економіці (2 год.)

1. Організаційно-правові форми підприємств.
2. Класифікація підприємств за розміром.
3. Нові види підприємницької діяльності.

Глосарій економічних термінів

Підприємство – самостійний господарюючий суб'єкт, який забезпечує виробництво товарів і послуг, здійснює науково-дослідну і комерційну діяльність з метою привласнення прибутку.

Товариство (партнерство) – форма організації підприємництва, що ґрунтується на спільному (пайовому) формуванні громадянами чи юридичними особами статутного капіталу, на розподілі прав та відповідальності залежно від частки у статутному фонді та місця у структурі управління товариством.

Акціонерна компанія – основна форма організації великих, середніх і частини малих підприємств, власність яких формується шляхом злиття капіталів засновників компанії, а також випуску цінних паперів та їх продажу.

Кооператив – об'єднання громадян з метою спільного виробництва та збуту продукції, закупівлі та споживання товарів і послуг, будівництва, споживання житла тощо.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Підприємство діє у певних організаційно-правових формах, які підприємець обирає вільно, але не довільно. Перше питання має розкрити особливості, переваги і недоліки таких форм підприємств, як індивідуальне (одноосібне володіння), товариство (партнерство) і корпорація. Описуючи господарське товариство, необхідно визначити основні його види, зокрема товариство з обмеженою відповідальністю, повне товариство і змішане (командитне) товариство.

Висвітлюючи діяльність акціонерної корпорації бажано охарактеризувати такі його форми, як закрите і відкрите акціонерне товариство, розкрити особливості різних типів об'єднань підприємств, зокрема диверсифікатів та фінансово-промислових груп (ФПГ).

Не можна залишити поза увагою визначення, функції і форми державних та спільних підприємств, характеристику найпоширенішої колективної форми підприємництва – кооперативу.

Друге питання слід присвятити класифікації підприємств за розміром, визначенню їх недоліків і переваг.

Перехід до інноваційної моделі підприємницької діяльності породжує нові її форми. Ознайомлення з ними розширить кругозір багатьох студентів і допоможе зорієнтуватися у практичному житті. Тому в останньому питанні особливу увагу потрібно звернути на такі нові форми підприємств, як венчурний бізнес, інженеринг, лізинг, технопарки, торговельну мережу, франчайзинг та ін.

Теми рефератів

1. Місце і роль спільних підприємств в ринковій економіці.
2. Фірма як суб'єкт ринкових відносин і її нові організаційно-правові форми.
3. Фонди підприємства та їх кругообіг.

Контрольні завдання

1.Тести.

1.1 До якої форми підприємництва найчастіше належать дрібні магазини ?

- а) приватне підприємництво;
- б) партнерство;
- в) корпорація.

1.2 До якої форми підприємництва найчастіше належать крупні підприємства?

- а) приватне підприємництво;
- б) партнерство;
- в) корпорація.

1.3 До якої форми підприємництва найчастіше належать брокерські контори ?

- а) приватне підприємництво;
- б) партнерство;
- в) корпорація.

1.4 Для якої форми підприємницької діяльності справедливо твердження про те, що майнова відповідальність розповсюджується як на власне капітал, так і на майно, використовуване підприємцем для особистих потреб:

- а) індивідуальне підприємництво;
- б) товариства;
- в) повні товариства;
- г) змішані товариства;
- д) акціонерні суспільства.

1.5 Які позитивні риси малих підприємств:

- а) можливість швидкого впровадження нових ідей, нових взірців продукції;
- б) малі підприємства не так часто банкрутують, як великі;
- в) для малих підприємств характерна гнучкість і мобільність в управлінні та організації виробництва.

1.6 Яким критерієм слід керуватися при визначенні масштабів будівництва підприємств:

- а) критерієм максимального випуску товарів;
- б) критерієм оптимальності;
- в) критерієм привласнення максимального прибутку.

1.7 Яке положення не характеризує ризикові (венчурні) підприємства:

- а) такі підприємства не повертають вкладених у них інвестором коштів і не виплачують відсотки;
- б) інвестор отримує право на всі інновації та засновницький прибуток;
- в) отримуваний на цих підприємствах прибуток використовується для виплати дивідендів.

2. *Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?*

2.1 Головна перевага корпорації над іншими формами бізнесу – можливість залучати значний капітал.

2.2 Власник фірми, організованої як партнерство, несе, на відміну від власника індивідуальної фірми, обмежену відповідальність за дії фірми.

2.3 Лікар, що практикує приватно, не є фірмою.

2.4 Суттєвою перевагою корпорації є обмежена відповідальність.

2.5 Фінансипартнерства необмежені і при цьому вони значно перевищують можливості одноосібного володіння.

2.6 Відкрите акціонерне товариство не може випускати звичайні та привілейовані акції.

2.7 Мілкі фірми характеризуються гнучкістю, здатністю швидко реагувати на зміну кон'юнктури.

Середні фірми не представляють собою постійне джерело подальшої концентрації капіталів.

3. *Заповніть таблицю «Переваги і недоліки різних за формами підприємств»:*

Форма підприємств	Переваги	Недоліки
Одноосібне володіння		
Партнерство		
Корпорація		

4. *Робота з понятійним апаратом (Модель «пароль-відгук»).*

Пароль: 1. Партнерство. 3. Корпорація 5. Розділ

2. Злиття.

4. Кооператив

Відгук: а) ситуація, коли дві або більше фірм об'єднуються в одну фірму, утворюється нова юридична особа;

б) правова форма бізнесу, яка відрізняється і відокремлена від конкретних осіб, які ними володіють;

в) форма організації бізнесу, коли дві або більше окремих осіб домовляються про володіння підприємством;

г) добровільне об'єднання громадян на основі членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності;

д) ситуація, коли одна фірма ділиться на дві або більше фірм, початкова фірма припиняє своє існування.

5. *Питання для самоперевірки.*

5.1 Якими чинниками визначаються організаційно-правові форми підприємств?

5.2 Які типи об'єднань підприємств Ви знаєте? Чим визначається доцільність використання кожного з них?

5.3 Визначте переваги та недоліки індивідуальних підприємств, товариств і корпорацій.

5.4 Охарактеризуйте різноманітні види господарських товариств.

5.5 Які Ви знаєте види державних підприємств? В яких галузях вони найчастіше поширені?

5.6 В чому полягають основні переваги і недоліки малих, середніх і великих підприємств?

5.7 Що Вам відомо про нові види підприємницької діяльності?

5.8 Розкрийте зміст таких категорій, як лізинг, фрайчайзинг, венчурне підприємство, інженіринг.

Література: 4, 6, 9, 10, 14, 18, 20, 27

Тема 15. Капітал та його структура

(5 год.)

1. Капітал як економічна категорія товарного виробництва.
2. Форми існування капіталу.
3. Структура авансованого капіталу.
4. Кругооборот і оборот промислового капіталу.
5. Амортизація і відтворення основного капіталу.

Глосарій економічних термінів

Капітал – самозростаюча, авансована вартість; вкладення, які дають змогу отримати дохід.

Основний капітал – частина продуктивного капіталу, яка повністю бере участь у процесі виробництва, але переносить свою вартість на новостворений продукт частинами в міру їх зношування.

Оборотний капітал – частина продуктивного капіталу, яка повністю бере участь у процесі виробництва і повністю переносить свою вартість на новостворений продукт.

Кругооборот капіталу – безперервний рух капіталу, в якому він послідовно перетворюється з однієї форми на іншу і повертається до вихідної точки з приростом.

Оборот капіталу – кругооборот капіталу, який розглядається не як одиничний акт, а як процес, що постійно повторюється.

Амортизація основного капіталу – процес поступового перенесення вартості основного капіталу на новостворену продукцію в міру його зношування.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Сучасна економічна наука трактує капітал, як складну, багатоаспектну категорію, еволюція якої відобразила історичний процес розвитку природи, форм руху, динаміки та структури товарного виробництва. Тому розгляд першого питання необхідно розпочати з розкриття змісту різних підходів щодо визначення сутності капіталу. Особливу увагу бажано звернути на

предметно-функціональний, соціально-економічний, грошовий та інші підходи, які по-різному розкривають зміст капіталу. Далі вже безпосередньо має бути висвітлено матеріально-речову і соціально-економічну форми капіталу, через які і визначається сутність капіталу як економічної категорії.

Багатоаспектність категорії «капітал» виявляється у різноманітних конкретних формах його існування. Саме характеристики цих форм і повинно бути присвячене друге питання.

Розуміння третього питання тісно пов'язане з категоріями основний та оборотний капітал, робоча сила і засоби виробництва. Саме ці складові капіталу, спрямовані на організацію виробництва, відіграють визначальну роль у створенні вартості та додаткової вартості, особливо в умовах НТП. Розкриваючи структуру авансованого капіталу не можна залишити поза увагою і такі поняття, як фізичне і моральне зношування основного капіталу, від яких залежать і витрати виробництва, і швидкість обороту капіталу, і прибуток.

Четверте питання має бути присвячене процесам кругообороту і обороту капіталу, які допомагають глибше зрозуміти структуру витрат виробництва. В ньому потрібно графічно і за допомогою формул показати, як промисловий капітал послідовно проходить всі стадії і функціональні форми свого кругообороту. При цьому бажано визначити і структуру часу обороту промислового капіталу.

В останньому питанні необхідно з'ясувати зміст термінів амортизація, амортизаційні відрахування, амортизаційні фонди, визначити норму амортизації, розкрити такі методи амортизації, як лінійний і прискореної амортизації, показавши при цьому їх відмінності і переваги. Розуміння всіх цих категорій допоможе студентам при рішенні задач.

Теми рефератів

1. Людський капітал в транзитивній економіці: формування, оцінка, ефективність використання.
2. Амортизація і оновлення основного капіталу.
3. Управління використанням капіталу
4. Прискорена амортизація та її роль в технічному оновленні виробництва.
5. Економічні показники та шляхи ефективного використання основного і обігового капіталу.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Як називається та частина робочого дня, протягом якої працівник створює прибуток для підприємця ?

- а) додатковий робочий час;
- б) необхідний робочий час.

1.2 Який капітал є економічним ресурсом?

- а) реальний;
- б) фінансовий.

1.3 За якою ознакою поділяють капітал на основний і оборотний?

а) за швидкістю руху різних матеріалізованих частин капіталу та способами переносу їх вартості на створюваний продукт.

б) за сферою функціонування капіталу;

в) за величиною вартості капіталу;

г) за різновидами створюваної продукції.

1.4 У якій сфері протікає перша стадія руху капіталу ?

- а) ринкова сфера;
- б) сфера обігу;
- в) сфера виробництва.

1.5 Яким чином підприємства відшкодовують вартість, що її втрачають засоби праці внаслідок:

а) відрахування відповідної суми з отриманого прибутку;

б) через амортизацію, створення амортизаційного фонду;

в) підприємства такої вартості не відшкодовують, а списують її як природні втрати підприємства.

1.6 Як називають економічний рух капіталу у процесі якого авансовані у виробництво кошти повністю повертаються до інвестора:

а) грошовий обіг;

б) оборот виробничих фондів;

в) кругооборот виробничих фондів.

1.7 У чому відмінність між постійним і основним капіталом:

а) постійний капітал – це засоби виробництва, а основний – засоби праці;

б) постійний капітал – це засоби виробництва, а основний – предмети праці;

в) постійний капітал – це засоби праці, а основний – предмети праці.

1.8 Розмежуйте фізичне і моральне зношування капіталу:

а) втрата вартості внаслідок створення подібних, але більш дешевих машин;

б) втрата засобами праці власної вартості внаслідок випуску більш продуктивних машин;

в) втрата засобами праці власної споживчої вартості.

2. Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?

2.1 Чим більшим є термін служби основного капіталу, тим за інших рівних умов нижчою є норма амортизації.

2.2 Ефективність інвестиційного проекту знаходиться в обернено пропорційній залежності від показника терміну окупності.

2.3 Норма амортизації не залежить від корисного терміну служби капітальних фондів.

2.4 Час обороту капіталу знаходиться у прямій залежності від питомої ваги в ньому оборотного капіталу.

3 Задачі.

3.1 Основний капітал – 3 млн. гр. од. Середня швидкість його обороту – 6 років. Оборотний капітал – 500 тис. гр. од. Він обертається 13 разів на рік.

Визначте час обороту капіталу в цілому.

3.2 Вартість машини 4000 гр. од. На капітальний ремонт протягом усього терміну служби машини витрачено 1800 гр. од. Остаточна вартість складає 400 гр. од. Плановий термін служби 16 років, витрати на демонтаж – 360 гр. од.

Розрахуйте норму амортизації машини.

3.3 Вартість верстату 2000 гр. од., нормативний термін служби – 10 років. Розрахуйте величину амортизаційних відрахувань, які нагромадяться за 3 роки служби верстату:

а) лінійним методом нарахування амортизації;

б) за прискореної амортизації методом зменшення за подвійної норми залишку.

4. Питання для самоперевірки.

4.1 В чому полягає соціально-економічна сутність капіталу?

4.2 Охарактеризуйте конкретні форми існування капіталу.

4.3 Що таке «оборот капіталу» і чим він відрізняється від кругообороту?

4.4 Яких функціональних форм набуває промисловий капітал у процесі свого руху?

4.5 За якими ознаками різняться між собою основний і оборотний капітал?

4.6 Охарактеризуйте структуру часу обороту промислового капіталу.

4.7 В чому полягає сутність фізичного і морального зношування основного капіталу?

4.8 Що таке амортизація основного капіталу?

4.9 Розкрийте сутність та значення прискореної амортизації.

Література: 4, 6, 9, 10, 14, 18, 20, 27

Тема 16. Прибуток, його норма і напрями використання (5 год.)

1. Сутність прибутку і його функції. Західні теорії прибутку.
2. Норма прибутку і чинники, що її визначають.
3. Собівартість продукції і рентабельність підприємства.
4. Напрями використання прибутку.

Глосарій економічних термінів

Прибуток – різниця між валовою виручкою і собівартістю (кількісне визначення категорії), перетворена форма додаткового продукту і додаткової вартості

Норма прибутку – характеризує ступінь прибутковості капіталу і визначається як відсоткове відношення маси прибутку до всього авансованого капіталу.

Маса прибутку – це абсолютний розмір прибутку в грошовому вираженні.

Собівартість – це сукупність витрат, виражена в грошовій формі, яка йде на виробництво і збут продукції.

Рентабельність – відношення прибутку до витрат на виробництво і реалізацію продукції або до середньої вартості виробничих фондів.

Методичні вказівки та пошукові завдання

В першому питанні необхідно розкрити сутність прибутку, як економічної категорії, перелічити основні його функції. Цікавим також буде дослідження теорій різних західних економічних шкіл, в тому числі і сучасних, щодо визначення, джерел формування прибутку. Доречним було б показати зв'язок між прибутком і додатковою вартістю, прибутком і капіталом.

Друге питання має бути присвячене визначенню маси і норми прибутку. При цьому важливо виявити основні чинники, які впливають на норму прибутку і які обов'язково потрібно враховувати, особливо в умовах ринкового господарювання. Потрібно також звернути увагу на той факт, що у практиці підприємництва країн з розвинутою ринковою економікою існують різні методи розрахунку норми прибутку за допомогою відповідних формул.

Розкриваючи в третьому питанні зміст поняття «собівартість продукції», слід визначити складові її елементи, види і шляхи зниження. Студенти мають при цьому з'ясувати значення обліку собівартості. Також

бажано показати зв'язок, який існує між прибутком і рентабельністю підприємства., висвітлити різні варіанти визначення рентабельності.

Студентам в останньому питанні пропонується дослідити діапазон напрямів використання прибутку відповідно до українського законодавства. При цьому важливо визначити різницю між балансовим і чистим прибутком.

Теми рефератів

1. Рентабельність підприємства: методи виміру, шляхи підвищення.
2. Економічний прибуток підприємства. Різні підходи щодо його максимізації.
3. Собівартість як економічна категорія, шляхи її зниження.
4. Дослідження теорії прибутку різними економічними школами.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Виберіть варіант з найбільшою нормою прибутку.

Варіант	Вкладено	Отримано
А	100	110
Б	150	200
В	120	150
Г	200	240

1.2 Умови максимізації прибутку для фірми — це рівність:

- а) валового доходу і валових витрат;
- б) середнього доходу, середніх витрат і ціни;
- в) граничного доходу і граничних витрат.

1.3 Назвіть концепції або їх представників, в яких стверджується, що прибуток – це:

- а) дохід новаторів;
- б) плата за ризик та невизначеність результатів підприємницької діяльності;
- в) вирахування із продукту праці робітника;
- г) дохід від усіх факторів виробництва;
- д) перетворена форма додаткової вартості, яка створюється найманою працею;
- е) різниця між ввезеними і вивезеними з країни грошима в результаті зовнішньої торгівлі.

2. Визначте, чи правильними є наступні ствердження («так» чи «ні»)?

2.1 Чи можна обмежитися визначенням прибутку як вартості, яка рухається?

2.2 Чи справедливо зв'язувати прибуток лише з капіталізмом або ринковою економікою?

2.3 Чи можливе існування суспільства без відчуження частини створеного продукту в розпорядження держави?

3. *Питання для самоперевірки.*

3.1 Що таке прибуток? Яка його структура?

3.2 Проаналізуйте основні форми прибутку.

3.3 Яку економічну роль відіграє прибуток?

3.4 Розкрийте зміст відомиз Вам теорій прибутку.

3.5 Які ви знаєте методи розрахунку норми прибутку?

3.6 Перелічіть основні чинники, які впливають на норму прибутку.

3.7 Що Вам відомо про зміст, структуру і шляхи зниження собівартості?

3.8 Розкрийте сутність поняття «рентабельність». Які існують варіанти її виміру?

3.9 Визначте, яка існує різниця між нормою прибутку й нормою рентабельності

Література: 10, 17, 20, 24, 27, 28

Тема 17. Особливості підприємництва в агропромисловому комплексі (3 год.)

1. Значення та особливості розвитку сільського господарства.

2. Форми власності у сільському господарстві. Аграрна криза і аграрна реформа.

3. Земельна рента, її сутність, види і механізм утворення. Ціна землі.

4. Агропромисловий комплекс: проблеми і перспективи його розвитку.

5. Державна політика регулювання і підтримки сільськогосподарського виробництва.

Глосарій економічних термінів

Аграрні відносини – це складова частина економічних відносин, які виникають у сільському господарстві з приводу володіння й використання землі як головного засобу сільськогосподарського виробництва, а також виробництва, розподілу, обміну й споживання сільськогосподарської продукції та послуг.

Аграрна криза – економічна криза в сільському господарстві, яка проявляється у скороченні обсягів виробництва, посиленні аграрного перенаселення та інших формах.

Аграрна реформа – процес трансформації економічних відносин і насамперед відносин власності в сільському господарстві.

Рента – це передача частини доходу, створеного землекористувачем, власнику землі.

Агропромисловий комплекс – сукупність галузей народного господарства, зайнятих виробництвом, переробкою, зберіганням і доведенням до споживача сільськогосподарської продукції.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Сільське господарство – одна із пріоритетних галузей народного господарства. Особливостям розвитку даної галузі та її ролі в економічному житті суспільства має бути присвячене перше питання.

В другому питанні необхідно простежити еволюцію форм власності у провідних країнах світу і в нашій державі. Бажано показати, на конкретних прикладах, шляхи перебудови аграрних відносин (проблеми і перспективи) в незалежній Україні. Особливу увагу слід сконцентрувати на причинах і тривалості аграрної кризи в Україні, зумовленої як особливостями розвитку сільськогосподарського виробництва в колишньому СРСР, так і аграрними реформами українського уряду. Студенти мають визначити шляхи можливого подальшого реформування сільськогосподарської галузі.

Центральним питанням теми є дослідження проблеми земельної ренти і механізму утворення її видів (диференційованої ренти I, II, монопольної і абсолютної ренти). Розкриваючи третє питання потрібно звернути увагу на причини, умови формування, джерела та форми вилучення всіх видів рент. Бажано також визначити структуру орендної плати і показати, що ренти утворюються також в несільськогосподарських галузях виробництва. Актуальним залишається і питання мети купівлі землі, формування її ціни через співвідношення попиту і пропозиції на ринку земельних ресурсів.

В четвертому питанні студентам потрібно розкрити зміст поняття «агропромисловий комплекс», з'ясувати його структуру, висвітлити проблеми і перспективи розвитку АПК, особливо в умовах аграрної кризи, не забуваючи при цьому важливість і значення його для господарського розвитку країни.

Останнє питання має бути присвячене доведенню необхідності, особливостям і завданням державного регулювання аграрного сектора, зокрема АПК. Слід визначити головні важелі цього регулювання, особливо в умовах реформування економіки України.

Теми рефератів

1. Особливості розвитку аграрного сектора економіки в Україні.
2. Становлення ринку землі в українській економіці.
3. Ціна землі – як капіталізована рента.
4. Проблеми і перспективи розвитку АПК в Україні.

Контрольні завдання

1. Тести.

1.1 Пропозиція землі:

- а) Абсолютно нееластична.
- б) Характеризується одиничною еластичністю.
- в) Абсолютно еластична.
- г) Еластична.
- д) Нееластична.

1.2 Зазначте тип господарства, який відіграє головну роль у виробництві товарної сільськогосподарської продукції в країнах з розвинутою ринковою економікою:

- а) сімейні фермерські господарства;
- б) крупні капіталістичні ферми;
- в) кооперативні господарства.

1.3 Який чинник є головною причиною низького виробництва сільськогосподарської продукції в Україні?

- а) малородючі землі;
- б) низький культурно-освітній рівень сільськогосподарських працівників;
- в) низька продуктивність сільськогосподарської праці селян України.

1.4 Що є єдиним джерелом земельної ренти:

- а) родючість ґрунту;
- б) праця сільськогосподарських робітників;
- в) високопродуктивні засоби праці.

1.5 Яка мета аграрних реформ в Україні?

- а) приватна капіталістична власність;
- б) державна власність;
- в) кооперативна власність;
- г) приватна трудова власність.

2. Робота з понятійним апаратом (Модель «пароль-відгук»).

Пароль. 1. Аграрна криза.	2. Агропромисловий комплекс.
2. Орендна плата.	4. Диференційна рента I.
5. Аграрна реформа.	

Відгук: а) це додатковий чистий дохід, одержаний у результаті продуктивнішої праці на кращих за природною родючістю і місцезнаходженням землях;

б) економічна криза в сільському господарстві, яка проявляється у скороченні обсягів виробництва, посиленні аграрного перенаселення та інших;

в) сукупність галузей народного господарства, зайнятих виробництвом, переробкою, зберіганням і доведенням до споживача сільськогосподарської продукції;

г) це платіж, який орендар вносить власнику землі за користування земельною ділянкою;

д) процес трансформації економічних відносин і насамперед відносин власності в сільському господарстві.

3. Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?

3.1 Ціна землі залежить від її місцерозташування.

3.2 Пропозиція землі абсолютно нееластична для любого потенційного покупця.

3.3 Поскільки на конкурентному ринку землі ціни вирівнюються, диференціальна рента в умовах довгострокової рівноваги повинна дорівнювати нулю.

3.4 Зниження реальної ставки відсотка за інших рівних умов веде до підвищення ціни землі.

3.5 Попит на землю абсолютно нееластичний.

3.6 Ціна землі не залежить від ставки відсотка, що утворилася на ринку заємних капіталів.

4. Задачі.

4.1 Визначте ціну ділянки землі, якщо щорічна рента становить 5 тис. дол., а норма банківського відсотка становить – 4.

4.2 Якою буде ціна земельної ділянки, якщо землевласник щорічно отримує 50 тис. грошових одиниць земельної ренти, а банк виплачує 10% річних?

5. Питання для самоперевірки.

5.1 Чим зумовлені особливості розвитку сільського господарства?

5.2 В чому полягає проблема власності на землю і як вона вирішується в Україні?

5.3 Що вам відомо про різні види рент? Назвіть умови їх виникнення.

5.4 Прокоментуйте фактори, які впливають на зростання цін на землю.

5.5 Розкрийте сутність фермерської проблеми в Україні.

5.6 Які напрямки розвитку підприємництва в сільському господарстві ви вважаєте основними?

5.7 Що являє собою агропромисловий комплекс і якою є його структура?

5.8 Як відбувається становлення і розвиток нових форм господарювання в АПК України?

Література: 4,9,10,13,14, 17, 20, 27

Тема 18. Національне виробництво і суспільне відтворення (1 год.)

1. Національна економіка: сутність, структура і особливості.

2. Сутність і багатогранність суспільного виробництва.

3. Суспільне відтворення, його фази і форми.

4. Поняття господарського кругообігу. Простий і розширений господарський кругообіг.

Глосарій економічних термінів

Національна економіка – це система економічних суб'єктів і зв'язків між ними, яка має просторово визначену і специфічно національну організаційну структуру.

Суспільне відтворення – це постійне і безперервне відновлення результату суспільного виробництва – продукту, а також робочої сили, засобів виробництва, природних ресурсів, інформації, форм та методів організації праці.

Національне багатство – це сукупність створених та нагромаджених у країні працею всього суспільства, матеріальних благ, розвіданих природних ресурсів, досягнутого рівня освіти людей, їхнього досвіду, майстерності, творчих здібностей, які призначені для розширеного відтворення з метою підвищення добробуту нації.

Нагромадження – це приріст оборотних фондів і фонду оплати праці для нових працівників.

Господарський кругообіг – це сукупність бюджетів економічних суб'єктів у їх взаємозв'язку.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Перш ніж розкривати зміст національної економіки як певної економічної системи, необхідно з'ясувати поняття макроекономіки у її порівнянні з мікроекономікою та економікою світового господарства. Далі в першому питанні потрібно приділити увагу основним характеристикам національного господарства, його основним ознакам і особливостям

розвитку. Особливе місце слід відвести дослідженню історичного розвитку національної економіки України.

Друге питання має бути присвячене суспільному виробництву і його складовим елементам, а також суспільному відтворенню як економічній категорії. При цьому необхідно охарактеризувати такі основні фази суспільного відтворення, як виробництво, розподіл, обмін і споживання. Бажано показати на конкретних прикладах, що являє собою відтворення виробничих відносин, природних ресурсів, суспільного виробництва, робочої сили, національного продукту і національного багатства. Особливу увагу слід звернути на особливості простого і розширеного відтворення. Важливо також розглянути таку економічну категорію як нагромадження, вказати на фактори, що впливають на його розміри. Можна показати в яких формах воно може виступати і за рахунок чого формуються фонди нагромадження і споживання.

В третьому питанні, говорячи про господарський кругообіг сукупного продукту та доходу, потрібно показати, що в ньому беруть участь різні суб'єкти макроекономіки (домогосподарства, підприємницький сектор, держава і сектор закордон) і що доходи одних із них є витратами інших. При цьому студенти мають звернути увагу на той факт, що кожен із економічних суб'єктів переслідує власні інтереси, а держава повинна створювати всі умови для їх реалізації і для досягнення єдності інтересів всіх агентів економічних відносин.

Теми рефератів

1. Національна економіка: цілі і перспективи її розвитку.
2. Національне багатство: сутність, структура, динаміка.
3. Модель кругообігу сукупного продукту та доходу Ф.Кене.
4. Інтенсивний тип суспільного відтворення.
5. Пропорції суспільного виробництва (факторний, структурний і лаговий аспекти).

Контрольні завдання

1.Тести

- 1.1 В моделі кругообігу домогосподарства:
  - а) виступають суб'єктами на ринку ресурсів;
  - б) виступають суб'єктами на ринку продуктів;
  - в) виступають суб'єктами на ринку доходів;
  - г) вірними є відповіді а) і б).
- 1.2 В ринковій економіці домогосподарства є:

- а) економічними агентами, які володіють виробничими ресурсами;
- б) продавцями споживчих товарів і послуг;
- в) основними виробниками благ і послуг;
- г) покупцями виробничих ресурсів.

1.3 Національне багатство країни в широкому розумінні – це:

- а) вартість всього, чим володіє країна: лісів, річок, полів, фабрик, заводів, майна її громадян;
- б) вартість всіх факторів виробництва;
- в) сукупність всіх цінностей, якими розпоряджається країна на кожному етапі розвитку.

2. *Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?*

2.1 Модель є абстракцією реального явища.

2.2 Так як абстрактна модель враховує не всі факти, які існують в дійсності, то вона не може бути використана для рішення проблем, що виникають в реальному житті.

2.3 Перша економічна макромодель була розроблена у працях Франсуа Кене.

3. *Питання для самоперевірки*

3.1 Що таке макроекономіка та який її взаємозв'язок з мікроекономікою?

3.2 Поясніть особливості становлення національної економіки України.

3.2 Охарактеризуйте зміст і структуру суспільного виробництва.

3.3 Що являє собою суспільне відтворення?

3.4 Дайте характеристику основних форм суспільного відтворення.

3.5 Назвіть особливості відтворення національного продукту.

3.6 У чому полягає відмінність між простим і розширеним відтворенням?

3.7 Назвіть основні елементи національного багатства.

3.8 Охарактеризуйте внутрішні зв'язки економічної системи.

Література: 4,9,10,12,14, 20,22, 24. 27

Тема 19 Кредитна система і її роль в економіці

(1 год.)

1. Необхідність, зміст і принципи функціонування кредиту.

2. Форми і функції кредиту.

3. Кредитна система та її структура.

Глосарій економічних термінів

Кредит – форма руху позичкового капіталу, яка відображає відносини між кредиторами і позичальниками та забезпечує перетворення грошового капіталу на позичковий.

Кредитна система – це система кредитних відносин, принципів і форм кредитування (функціональна структура) та сукупність кредитно-фінансових установ, які створюють, акумулюють і надають грошові засоби на засадах кредитування.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Сучасна економічна система не може існувати без розвинутої кредитної системи. Саме змісту і принципам функціонування кредиту і має бути присвячене перше питання. Крім того, студенти повинні обґрунтувати необхідність кредитування економіки і показати звідки беруться тимчасово вільні кошти, що створюють матеріальну основу кредитних відносин.

В другому питанні слід розкрити основні функції кредиту і охарактеризувати за різними критеріями різні форми кредитування суб'єктів економічних відносин. При цьому необхідно визначити особливості і роль державного кредиту.

Останнє питання теми має бути присвячене змісту і структурі кредитної системи. На основі даних, отриманих із додаткової наукової літератури, періодичних видань та Інтернету потрібно визначити стан, проблеми і перспективи розвитку кредитної системи в Україні.

Теми рефератів

1. Кредитна система і перспективи її розвитку в Україні.
2. Роль державного і міжнародного кредитування у розвитку реального сектора в економіці.
3. Організація кредитування в умовах кризи.

Контрольні завдання

1. Тести

1.1 Торговими компаніями і спеціалізованими кредитно-фінансовими інститутами для придбання населення товарів і послуг з розстрочкою платежу надається:

- а) комерційний кредит;
- б) банківський кредит;

- в) іпотечний кредит;
- г) споживчий кредит;
- д) державний кредит.

1.2 Відсоток по кредиту — це:

- а) собівартість банківських послуг;
- б) ціна грошей, що видаються як кредит;
- в) ціна праці банківських службовців;
- г) ціна товарів, які можна купити за гроші, одержані як кредит.

1.3 Сукупними умовами видачі кредиту є:

- а) строковість, платність, зворотність;
- б) вигода, платність, строковість;
- в) безстроковість, зворотність, платність.

2. Питання для самоперевірки

2.1 Чим зумовлена об'єктивна необхідність виникнення кредиту?.

2.2 Назвіть джерела формування кредитних ресурсів і розкрийте їхній зміст.

2.3 На яких принципах (засадах) функціонує кредит?

2.4 Назвіть спільні риси і відмінності між комерційним і банківським кредитом.

2.5 Розкрийте структуру банківського кредиту за різними критеріями класифікації.

2.6 Що спільного й відмінного між іпотечним і ломбардним кредитом?

2.7 Розкрийте зміст і природу державного кредиту.

2.8 За яких умов застосовують безпроцентний кредит? Хто виступає суб'єктами цього кредиту? Яка його мета?

2.9 Дайте характеристику функціональної та інституціональної структури кредитної системи.

Література: 4, 9, 14, 20, 27

Тема 20. Податкова система і податкова політика держави (1 год.)

1. Теорія і принципи оподаткування.
2. Класифікація податків.
3. Формування податкової системи в Україні і податкова політика.

Глосарій економічних термінів

Податки - обов'язковий внесок до бюджету відповідного рівня платниками податків у порядку та на умовах, визначених законодавством.

Податкова система – сукупність чинних у країні податків, форм, принципів та методів їхньої побудови, а також інститутів та організацій, що забезпечують вилучення їх, здійснюють контроль за дотриманням податкового законодавства.

Податкова ставка – законодавчо встановлений розмір податку на одиницю оподаткування.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Податки – основний атрибут держави. В першому питанні студентам необхідно розкрити їх економічну природу, показати, що вони є закономірним результатом історичного та економічного розвитку суспільства. Особливу увагу слід приділити функціям податків, висвітленню основних елементів системи оподаткування, зокрема таких як суб'єкти і об'єкти оподаткування, податкові пільги, податкові ставки і джерела оподаткування.

Друге питання має бути присвячене класифікації податків за різними критеріями. Окремо також потрібно зупинитися на кривій Лаффера і її роз'ясненні.

Останнє питання бажано присвятити особливостям і проблемам формування податкової системи в Україні, довести необхідність проведення реформи оподаткування, особливо в умовах кризи. Також потрібно показати, якою має бути податкова політика в державі, щоб забезпечити ефективне функціонування і розвиток економіки.

Теми рефератів

1. Податкова система в Україні: проблеми і перспективи її реформування.
2. Принципи оподаткування в сучасній економіці.
3. Податкова система і податкова політика в незалежній Україні.

Контрольні завдання

1. Тести

- 1.1 Який податок не відноситься до непрямих податків?
  - а) прибутковий податок;
  - б) акцизний збір;
  - в) податок на майно;
  - г) ПДВ;
  - д) митний збір.

1.2 Податкова система з прогресивною, якщо:

- а) після виплати податків нерівність у суспільстві зростає;
- б) після виплати податків нерівність у суспільстві зменшується;
- в) багатий платить податками меншу частку своїх доходів, ніж це робить бідний;
- г) зростає нерівність у доходах.

1.3 Які види платежів до бюджету належать до прямих податків:

- а) акцизний збір на реалізовані товари;
- б) мито на товари, що ввозяться до країни або вивозяться з неї;
- в) податок на прибуток.

1.4 Залежність суми податкових надходжень до бюджету від рівня процентної ставки ілюструє:

- а) крива Лоренця;
- б) крива Лафатера;
- в) крива Лаффера;
- г) крива Ловелла;
- д) коло Лафорга.

1.5 До прямих податків відноситься податок:

- а) на прибуток підприємства;
- б) на додану вартість;
- в) на золоті вироби;
- г) державне мито.

2. Задача.

Розрахуйте на основі даних таблиці середні податкові ставки.

Доход	Податок	Середня податкова ставка
6	0	
50	5	
100	15	
150	30	
200	50	
250	75	

3. Питання для самоперевірки

- 3.1 Розкрийте сутність і функції податків.
- 3.2 Які складові частини конструкції податків вам відомі?
- 3.3 Охарактеризуйте основні види податків.
- 3.4 Які способи оподаткування ви знаєте?
- 3.5 У чому полягають принципи оптимального оподаткування?
- 3.6 Що вам відомо про проблеми і перспективи формування податкової системи в Україні?

3.7 Доведіть необхідність податкової реформи в Україні.

Література: 4, 9, 14, 20, 27

Тема 21. Соціальний захист населення і соціальна політика держави (1 год.)

1. Соціальний захист – проблема соціальної справедливості.
2. Функції держави по забезпеченню соціального захисту.
3. Сучасна соціальна інфраструктура.

Глосарій економічних термінів

Соціальний захист – тип і рівень обов’язків суспільства відносно людини й будь-якої соціальної групи; ступінь реальності їхніх прав і свобод.

Соціальна політика – діяльність держави, спрямована на створення та регулювання соціально-економічних умов життя суспільства.

Соціальна інфраструктура – система галузей народного господарства, діяльність яких спрямована на задоволення соціально-культурних та духовних потреб людини.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Соціальні відносини є особливою сферою суспільних відносин, яка тісно взаємодіє з економічними, політичними та правовими сферами життя суспільства. Тому у першому питанні необхідно зв’язати такі економічні категорії як «соціальний прогрес», «соціальна політика» і «соціальний захист». Через конкретні показники соціального прогресу слід показати, що основною метою розвитку суспільства і змістом соціального прогресу є підвищення матеріального і культурного рівня життя населення, створення найкращих умов для всебічного розвитку особистості, гуманізація виробництва.

Також потрібно розкрити зміст та основні напрями проведення соціальної політики в нашій державі в умовах дії ринкової економіки та на прикладі розвинених країн світу, зокрема Західної Європи, Японії та скандинавських країн. В кожному з напрямів соціальної політики бажано виділити проблеми, з якими ми зіштовхуємося в реальному житті і показати, як уряд в Україні намагається вирішити проблему соціальної справедливості.

Друге питання необхідно присвятити розкриттю зміста соціального захисту, принципам його здійснення в умовах ринку. Особисту увагу слід приділити основним методам (прямим і непрямим) державного забезпечення зайнятості населення, основним елементам системи соціального захисту, які передбачені законодавчими і нормативними актами в Україні на сучасному етапі. Бажано також розкрити зміст таких категорій як «прожитковий мінімум», «рівень життя», «індексація доходів», «мінімальний рівень

забезпеченості», «соціальні виплати», «соціальне страхування» і «соціальне забезпечення».

В цьому ж питанні студенти мають дослідити, які існують в Україні гарантії захисту працездатних громадян та види соціальної допомоги непрацездатним і малозабезпеченим, поміркувати над проблемою необхідності індексації доходів населення.

В останньому питанні потрібно визначити функції і діяльність різних елементів соціальної інфраструктури.

Теми рефератів

1. Генезис та еволюція системи соціального захисту населення.
2. Абсолютна і відносна бідність, фізична злиденність.
3. Концепція соціально-орієнтованого ринку. Розробка та наслідки застосування в різних країнах світу.
4. Система соціального захисту безробітних.
5. Досвід державного регулювання соціальних процесів в розвинених країнах світу.

Контрольні завдання

1. Тести

1.1 В соціально-однорідному суспільстві крива Лоренца прагне прийняти форму прямої:

- а) так;
- б) ні.

1.2 Виберіть найбільш точний показник рівня життя:

- а) грошовий доход населення;
- б) реальний доход на душу населення;
- в) рівень безробіття;
- г) темпи інфляції.

1.3 Що з нижче переліченого зазвичай призводить до скорочення споживчих витрат:

- а) зниження споживчих доходів;
- б) зниження рівня податку;
- в) очікування швидкого зростання цін;
- г) збільшення державних виплат населенню.

2. Питання для самоперевірки

2.1 Чому соціальний прогрес пов'язують із стабілізаційною політикою держави?

2.2 Як визначають рівень життя населення?

2.3 Перелічіть критерії та показники, що визначають рівень соціального прогресу.

2.4 Використовуючи названі вище показники, охарактеризуйте динаміку соціального прогресу в нашій країні.

2.5 Дайте визначення поняттю «соціальна політика» і місце в ній соціального захисту.

2.6 Визначте основні напрями соціальної політики.

2.7 Перелічіть основні елементи соціального захисту.

2.8 Які заходи щодо соціального захисту населення реалізує наша держава?

2.9 Назвіть економічні права людини. Як вони реалізуються в нашому суспільстві?

Література: 4, 9, 14, 27

Тема 22. Світовий ринок і міжнародна торгівля (2 год.)

1. Формування світового рівня.

2. Теорії міжнародної торгівлі.

3. Світова торгівля, її форма та структура.

4. Протекціонізм і вільна торгівля. Торговельний баланс.

Глосарій економічних термінів

Світовий ринок – сукупність національних ринків окремих країн у їх взаємодії, пов'язаних між собою стійкими товарно-грошовими відносинами.

Протекціонізм – державна політика захисту внутрішнього від іноземної конкуренції та сприяння національним компаніям у проникненні на зовнішній ринок.

Лібералізм – державна політика, спрямована на зниження митних тарифів та інших обмежень у зовнішній торгівлі.

Торговельний баланс – баланс, який відображає співвідношення вартості експорту та імпорту країни за певний проміжок часу, як правило, за рік.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Світова торгівля – форма міжнародних економічних відносин, що ґрунтується на глибокому міжнародному поділі праці, спеціалізації країн на виробництві окремих товарів та послуг з їх техніко-економічним рівнем, природними, географічними та іншими умовами. В першому питанні

потрібно визначити основні етапи розвитку світової торгівлі товарами та послугами.

Друге питання має бути присвячене різним теоріям зовнішньої торгівлі, зокрема меркантилізму, яка є історично першою, класичним теоріям (абсолютних переваг А.Сміта, відносних переваг Д. Рікардо) і неокласичним теоріям (співвідношення факторів виробництва Хекшера-Оліна, альтернативних витрат Г. Хаберлера, життєвого циклу товару Р. Вернона).

В третьому питанні необхідно розкрити зміст, форми і структуру світової торгівлі. Бажано також показати особливості сучасного етапу розвитку світової торгівлі товарами та послугами і місця України в ній.

В останньому питанні слід приділити увагу державному регулюванню зовнішньої торгівлі через розкриття змісту таких економічних категорій, як «експорт», «імпорт», «торговельний баланс». Потрібно також перелічити шляхи поліпшення зовнішньоекономічної діяльності за допомогою політики протекціонізму і вільної торгівлі. Студенти мають навести аргументи на користь фрітредерства і протекціонізму та висвітлити їх недоліки. Вони також мають навчитися визначати торговельний баланс та основних його складових.

Теми рефератів

1. Зовнішня торгівля України.
2. Теорія «конкурентних переваг країн» Майкла Портера.
3. Модель міжнародної торгівлі Хекшера-Оліна.

Контрольні завдання

1. Тести

1.1 Яка із форм торговельних бар'єрів не є політичною перешкодою для лібералізації міжнародної торгівлі:

- а) імпортна квота;
- б) ліцензування експорту та імпорту;
- в) бюрократична тяганина під час митних процедур;
- г) субсидування експорту;
- д) добровільне обмеження експорту.

1.2 Різниця між імпортним митом та квотою у тому, що лише мито:

- а) призводить до скорочення міжнародної торгівлі;
- б) призводить до підвищення цін;
- в) приносить доходи до державного бюджету;
- г) немає правильної відповіді.

1.3 “Товар — еквівалент” необхідний, бо:

- а) обмінювати товари навпрями при розвинутому товарному виробництві незручно;
- б) він є засобом вимірювання вартості товарів, якими обмінюються;
- в) він забезпечує справедливість обміну;
- г) продавцям та покупцям вигідна наявність такого товару.

1.4 Прихильники протекціонізму стверджують, що мито, квоти та інші торговельні бар'єри необхідні для:

- а) збільшення внутрішньої зайнятості;
- б) захисту молодих галузей від іноземної конкуренції;
- в) запобігання демпінгу;
- г) всі відповіді правильні.

1.5 Квота є таким торговельним бар'єром, який:

- а) скорочує зайнятість у галузях, які захищають національного виробника;
- б) знижує рівень корупції в країні;
- в) посилює конкуренцію на національному ринку;
- г) вигідний усім групам населення;
- д) усі твердження неправильні.

1.6 Скасування мита на імпортований товар призведе до:

- а) зменшення надходжень до бюджету;
- б) збільшення споживання цього товару в країні;
- в) скорочення виробництва цього товару в країні;
- г) зниження внутрішньої ціни цього товару;
- д) усі твердження неправильні.

2. Питання для самоперевірки

2.1 Розкрийте роль і місце міжнародної торгівлі в сучасних світогосподарських зв'язках.

2.2 Чим відрізняється світовий ринок від національного?

2.3 Назвіть відомі вам теорії міжнародної торгівлі.

2.4 Які особливості притаманні світовому ринку послуг у порівнянні з ринком товарів?

2.5 Поясніть сутність та структуру торговельного балансу. Що означає позитивне і від'ємне сальдо торговельного балансу?

2.6 Перелічіть негативні тенденції, які є характерними для експорту України.

2.7 Які основні заходи повинна здійснити наша країна з метою захисту внутрішнього ринку?

Література: 4, 6, 9, 10, 14, 20, 24, 27

Тема 23. Міжнародні валютні відносини (2 год.)

1. Сутність та структура міжнародних валютних відносин.
2. Етапи розвитку світової валютної системи.
3. Валютний ринок і валютне регулювання. Платіжний баланс.
4. Конвертована валюта та форми конвертованості.

Глосарій економічних термінів

Міжнародні валютні відносини – сукупність економічних відносин між країнами, юридичними і фізичними особами, міжнародними економічними, фінансово-кредитними організаціями з приводу функціонування і розвитку валюти.

Валютний ринок – система міжнародних валютних відносин щодо організації та купівлі-продажу національних й іноземних валют з метою забезпечення міжнародних платежів.

Валютний курс – ціна грошової одиниці однієї країни, виражена у грошових одиницях інших країн.

Платіжний баланс – співвідношення сум фактичних платежів, які здійснюються країною за певний період (як правило, за рік), і суми платежів, отриманих країною з-за кордону.

Методичні вказівки та пошукові завдання

Розвиток світової торгівлі зумовлює розвиток міжнародних валютних відносин, формами існування яких є різні валютні системи, що функціонують у межах світового господарства, а механізм їх розвитку втілюється значною мірою на валютному ринку.

Перше питання необхідно присвятити розкриттю сутності міжнародних валютних відносин, порівняльній характеристиці національної, регіональної і світової валютних систем.

В другому питанні слід простежити етапи розвитку світової валютної системи, визначити основні елементи та зміни, які були притаманні Бреттон-Вудській і Ямайській валютним системам.

Охарактеризувати сучасний валютний ринок і валютний курс потрібно в третьому питанні. Особливу увагу студенти мають присвятити різним операціям (СПОТ, форвардній операції) на валютному ринку, чинникам, що впливають на зниження або збільшення валютного курсу, платіжному балансу і основним засобам валютного регулювання.

Не менш важливим для розуміння міжнародних валютних відносин є визначення поняття «конвертованості валюти» та її форм. В останньому

питанні слід з'ясувати такі форми конвертованості валюти, як вільна, частково конвертована і неконвертована валюти. Обов'язково потрібно назвати позитивні й негативні сторони конвертованості. Студенти в цьому питанні можуть охарактеризувати ситуацію із конвертованістю національної валюти у порівнянні із валютою інших країн, визначити заходи держави щодо забезпечення її стабільного стану. Можна показати роль і місце МВФ у міжнародних валютних відносинах, взаємовідносини з цією організацією нашої країни.

Теми рефератів

1. Валютні ринки у світогосподарських зв'язках.
2. Україна і міжнародні валютно-кредитні установи.
3. Етапи формування сучасної валютної системи.
4. Валютна політика та її форми.
5. Цілі та завдання Міжнародного валютного фонду.

Контрольні завдання

1. Тести

1.1 До рахунків платіжного балансу не належить рахунок:

- а) поточних операцій;
- б) руху капіталу та фінансових операцій;
- в) обов'язкових резервів;
- г) зміни офіційних резервів.

1.2 Якщо відбудеться зростання курсу національної валюти країни, то:

- а) зростуть експорт та імпорт;
- б) скоротяться експорт та імпорт;
- в) зросте експорт, скоротиться імпорт;
- г) скоротиться експорт, зросте імпорт.

1.3 В наш час курс валют визначається:

- а) в залежності від ступеня участі у світовій торгівлі;
- б) в залежності від стану економіки різних країн;
- в) в залежності від коливання попиту і пропозиції на світових валютних ринках;

г) за курсами, які встановлюються урядами провідних країн для вільно конвертованих валют.

1.4 Активне сальдо платіжного балансу збільшиться, якщо в країні:

- а) знизяться реальні ставки процента;
- б) зростуть темпи економічного зростання;

в) зростуть темпи інфляції;

г) нічого з перерахованого не відбудеться.

2. *Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?*

Конвертованість національної валюти – це:

2.1 можливість її вільного обміну на американські долари;

2.2 можливість її вільного обміну на грошові одиниці інших країн всередині держави, якій вона належить;

2.3 можливість вільної купівлі на неї товарів за кордоном;

2.4 можливість її вільного обміну на грошові одиниці інших країн як всередині країни, так і за її межами.

3. *Питання для самоперевірки*

3.1 У чому полягає сутність міжнародних валютних відносин?

3.2 В яких основних організаційних формах розвиваються міжнародні валютні валютні відносини?

3.3 Охарактеризуйте основні принципи Бреттон-Вудської і Ямайської валютних систем.

3.4 Назвіть основні валютні центри і обсяг валютних операцій на них.

3.5 Які основні переваги і недоліки завищеного і заниженого валютних курсів?

3.6 Охарактеризуйте структуру платіжного балансу.

3.7 Чим відрізняється вільно конвертована валюта від частково конвертованої?

Література: 4, 9, 14, 17, 20, 27

Тема 24. Економіка глобальних проблем

(1 год.)

1. Причини виникнення і суть глобальних проблем.

2. Скорочення світових запасів сировинних і енергетичних ресурсів.

3. Загострення екологічного стану довкілля.

4. Необхідність міжнародного співробітництва в розв'язанні сучасних проблем людства.

Глосарій економічних термінів

Глобальна проблема – зв'язки та відносини між державами й соціальними системами, суспільством у загальнопланетарному масштабі, які зачіпають життєві інтереси народів усіх країн і можуть бути розв'язані шляхом їх взаємодії.

Глобальна економіка – якісно новий стан світової економіки, яка поступово перетворюється в цілісний глобальний організм, поєднаний

гігантською виробничо-збутовою мережею, глобальною фінансовою системою, планетарною інформаційною мережею тощо.

Екологічна криза – незворотні антропогенні зміни екосистеми, глобальне порушення природної рівноваги й деградація природного середовища, яке втрачає здатність до відтворення, асиміляції та саморегулювання.

Методичні вказівки та пошукові завдання

В останнє десятиліття у світі виникло чимало проблем, які безпосередньо стосуються долі всього людства, зачіпають інтереси всіх народів і вийшли на загальнопланетарний рівень. Віж їх своєчасного розв'язання залежить існування земної цивілізації. Цього можна досягти лише спільними зусиллями всіх країн, міжнародних організацій.

Розглядаючи перше питання про соціально-економічну сутність глобальних проблем, необхідно чітко визначити, якими ж специфічними причинами вони були зумовлені. Серед всієї різноманітності цих причин слід також виділити і певне коло спільних для глобальних проблем причинно-наслідкових зв'язків, притаманних розвитку технологічного способу виробництва.

Висвітлення другого питання необхідно розпочати з характеристики законів, що управляють розвитком економіки і які мають об'єктивний характер. Виходячи із процесу глобалізації економіки, далі студенти мають, на конкретних прикладах, показати скорочення світових запасів сировинних і енергетичних ресурсів, наголосивши на необхідності використання альтернативних джерел енергії та створення нових штучних матеріалів і замінників.

Розкриваючи зміст екологічного стану довкілля в третьому питанні, потрібно акцентувати увагу на тому, що причиною багатьох екологічних проблем є загострення суперечностей між людиною і природою, навіть їх конфлікт. В цьому ж питанні можна визначити причини і наслідки світової продовольчої кризи, найбільшої катастрофи ХХ ст. – Чорнобильської трагедії, наголосити на існуванні загрози і необхідності відвернення термоядерної і біологічної війни. Студенти мають довести, що зростання мілітаризації економіки поглиблює і загострює екологічні, соціальні, політичні та інші проблеми людства.

Останнє питання слід присвятити шляхам розв'язання сучасних глобальних проблем і необхідності міжнародного співробітництва в цьому напрямку.

Теми рефератів

1. Економічні основи вирішення екологічної кризи.
2. Роль ООН та інших міжнародних організацій в розв'язанні глобальних економічних проблем.
3. Глобальні світові тенденції та їх вплив на Україну.

Контрольні завдання

1. Тести

1.1 В якому з положень неправильно названі глобальні проблеми людства:

- а) відвернення світової ядерної війни і забезпечення стабільного миру;
- б) поглиблення екологічної кризи й погіршення охорони довкілля;
- в) ліквідація відсталості країн, що розвиваються;
- г) прискорення темпів економічного розвитку.

1.2 Що є основним джерелом забруднення довкілля:

- а) викиди теплових електростанцій;
- б) вихлопні гази автомобілів;
- в) низький рівень впровадження екологічно чистих технологій.

1.3 Що, за даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, спричиняє переважну більшість захворювань:

- а) проживання на екологічно забруднених територіях;
- б) споживання неякісної питної води;
- в) викиди в атмосферу вуглецю.

1.4 Зазначте найважливіші ознаки екологічної кризи:

- а) глобальні зміни клімату та виникнення парникового ефекту;
- б) поступове знищення озонового шару планети;
- в) зростання кількості жертв від природних катастроф (повеней, циклонів тощо);
- г) поступове вичерпання сировинних ресурсів.

2. *Визначте, чи правильними є наступні твердження («так» чи «ні»)?*

2.1 Сировинна, енергетична, продовольча та інші проблеми є новими для людства.

2.2 Глобальні проблеми мають загальнопланетарний характер як за масштабами та значенням, так і за способами вирішення.

2.3 Глобальні проблеми відокремлені одна від одної.

2.4 Головна передумова успішного вирішення глобальних проблем – їх розгляд у взаємопов'язаній цілісності, тісному переплетенні економічних, політичних, технологічних, екологічних та інших процесів.

2.5 Необхідною умовою для досягнення сталого розвитку виступає зміна світової структури виробництва та системи суспільних цінностей, що лежать в його основі.

3. *Робота з понятійним апаратом* (Модель «пароль-відгук»).

Пароль: 1. Глобальна проблема. 2. Екологічний протекціонізм.

3. Демографічний вибух. 4. Гонка озброєнь.

5. Конверсія.

Відгук: а) процес швидкого зростання народонаселення як в межах окремої країни, так і в загальнопланетарному масштабі;

б) виготовлення та нарощування величезних арсеналів зброї;

в) зв'язки і відносини між державами й соціальними системами, суспільством у загальнопланетарному масштабі, які зачіпають життєві інтереси народів усіх країн і можуть бути розв'язані шляхом їх взаємодії.

г) перехід від процесу мілітаризації економіки до економіки роззброєння, переведення військового виробництва на випуск мирної продукції;

д) політика держави, спрямована на заборону і обмеження виробництва, продажу і використання екологонебезпечної продукції та ввезення в країну технологій і товарів, які завдають шкоди навколишньому середовищу ц становлять загрозу здоров'ю населення.

4. Питання для самоперевірки

4.1 Які проблеми називають глобальними?

4.2 Назвіть головні причини загострення глобальних проблем.

4.3 Дайте класифікацію глобальних проблем за сферами дії.

4.4 У чому знаходить свій вияв екологічна криза?

4.5 Назвіть основні шляхи подолання глобальних проблем.

4.6 Визначте основні сфери міжнародного співробітництва, що можна використати при розв'язанні глобальних проблем.

Література: 4, 9, 14, 17, 20, 27

Перелік рекомендованої літератури

Базова

1. Башнянин Г.І. Політична економія: підручник / Г.І.Башнянин, П.Ю.Лазур, В.С.Медведев - К.: Ніка-Центр, Ельга - 2000 - 527 с.
2. Воробьев Е.М. Экономическая теория в вопросах и ответах: учеб. пос. / Е.М. Воробьев - Х.: Р.И.Ф., 2002 – 603 с.
3. Гальчинський А.С. Основи економічних знань: навч.посіб. / А.С. Гальчинський, П.С.Єщенко, Ю.І. Палкін - К. Вища школа, 2002
4. Економіка: навч. посібник / За ред. С.В.Степаненка - К.: КНЕУ - 2000 р. - 306 с.
5. Економічна теорія. Політекономія: Підручник / За ред. В.Д. Базилевича - К.: Знання - Прес, 2005 – 615 с.
6. Економіка: навч. посіб./ За ред. В.Г.Ватаманюка, С.М.Панчишина - К.: Либідь, 2002
7. Економічна теорія: навч. посіб. / За ред. С.М.Воробйова - Харків – Київ, 2004 – 704 с.
8. Крупка М.И. Основы экономической теории: навч. посіб. / М.И.Крупка, П.І. Островерх, С.Л. Реверчук - К.: Алина, 2001 – 344 с.
9. Мочерний С.В. Основы экономических знаний: підручник / С.В. Мочерний – К.: Видавничий центр "Академія", 2000 – 304 с.
10. Общая экономическая теория (политэкономия): учеб. пос. / Под общ. редакцией В.И. Видяпина, Г.П. Журавлевой - М.: Шифра, 1997 – 560 с.
11. Оскорбина С.Н. Основы экономических знаний. Введение в экономическую теорию и практику / С. Н. Оскорбина, И.В.Лукина - Р. на Д.: Феникс, 2000 – 250 с.
12. Основы экономической теории: політекономічний аспект / Під ред. В. Д. Ковальчука - К.: Вища школа - Знання, 2002 – 525с.

Допоміжна

13. Аникин А.В. Путь исканий. Социально-экономические идеи в России до марксизма.: монография / А.В. Аникин – М: Наука, 1990. – 247 с.
14. Аникин А.В. Юность науки. Жизнь и идеи мыслителей – экономистов до Маркса: монография // А.В. Аникин – М.: Наука, 1985.

– 178 с.

15. Брауниг Ф. Современные экономические теории: учеб. пос. / Ф. Брауниг - М.: Дело, 1987. – 156 с.

16. Курс экономики: учебник / Под ред. Б.А.Райзберга - М.: Научная литература, 1997. – 198 с.

17. Макконнелл К., Экономикс : учебник / К. Макконнелл, С. Брю – М.: Дело, 1992. – 524 с.

18. Основи економічної теорії: посібник / За ред. С.В.Мочерного - К.: Видавничий центр "Академія", 2001. – 385 с.

19. Основи економічної теорії: підручник / За ред. Ю.В. Ніколенка – К.: ЦУЛ, 2003. – 437 с.

20. Основи економічної теорії: підручник / За ред. АА.Чухно – К.: Вища школа, 2001 – 606 с.

21. Самуелсон П., Макроекономіка: учебник / П. Самуелсон, В. Нордхауз – К.: Світ, 1995. – 284 с.

22. Фишер С. Экономика : учебник / С. Фишер, Р. Дорнбуш, В. Шмалензи – М.: Знание 1993. – 276 с.

23. Хейне П. Экономический образ мышления: монография / П. Хейне – М.: Дело ЛТД, 1991. – 166 с.

24. Экономика: учебник / Под ред. А.С.Булатова – М.: Изд-во БЕК, 1995. – 632 с.

25. Базылева Н.И., Экономическая теория: учебник / Н.И. Базылева, С.П.Гурко – Мн.: Интерпрессервис – 2001 – 637 с.

26. Экономическая теория. Политическая экономия: учебник / Под ред. акад. В.И.Видяпина, А.К.Добрынина, Г.П.Муравьевой, Л.С.Тарасевича -М.: Новое время, 2002. – 713 с.

27. Экономическая теория / Под ред. А.И. Добрынина, Л.С. Тарасевича – СПб: Питер, 2004 – 544 с

28. Экономическая теория: учеб. для студ. высш. учеб. заведений / Под ред. В.Д. Камаева – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2001– 640 с.

29. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе: учебное пособие / М. Блауг : пер. с англ. – М.: Дело ЛТД, 1994 – 384с.